

Prijevod
UDK 19 Hegel, G.W.F.
1:32
340.1(430)(091)
Primljeno: 8. ožujka 2010.

Ustav Njemačke

GEORG WILHELM FRIEDRICH HEGEL

Sažetak

U *spisu o ustavu* Hegel podvrgava temeljitoj kritičkoj analizi ustav Njemačkog Carstva na prijelazu iz 18. u 19. st., ističući već na početku teksta kako Njemačka (više) nije država.* Njemački ustav ne može biti osnova njemačkog državnog jedinstva jer je on konglomerat privatnih prava, sankcionirano odvajanje dijelova (staleža) od cjeline koje su oni izborili tijekom prethodnih stoljeća. Takvo stanje posljedica je manjkavog njemačkog ustavnog razvoja. Za razliku od većine europskih naroda Nijemci nisu izgradili državu, odnosno nisu bili sposobni niti spremni žrtvovati svoje posebnosti cjelini i pronaći slobodu u zajedničkom slobodnom podvrgavanju jednoj vrhovnoj vlasti. Najveći dio teksta čini analiza pojedinih strana njemačkog ustavnog uređenja – vojne sile, financija, pravosuđa, položaja staleža – kao i usporedba nastanka te izgradnje države u Njemačkoj i u ostatku Europe, koja potvrđuje Hegelov prvotni sud kako se Njemačka ne može smatrati državom. U tim analizama kristalizira se i pojam države *spisa o ustavu*. Po uzoru na Machiavellija – tu pravu političku glavu “najvišeg i najplemenitijeg osjećaja” – Hegel u prvom redu želi vidjeti zasnivanje jedinstvenog političkog tijela nasuprot svim postojećim sistemima partikularnih prava i privilegija. Država je tako prije svega moć kojom neko mnoštvo zbiljski (a ne samo namjerom i u riječima) brani sveukupnost svoga vlasništva. No to je samo njezino prvo određenje. U širi pojam države spada i vladanje putem općih zakona – koje tek “od neke zemlje čini državu” – zatim barem minimalna središnja financijska vlast, odvojenost religije od države, ali i sudjelovanje naroda u donošenju zakona preko političkog predstavništva. Porred toga, dobro uređena država jest ona koja se ograničava na svoje nužne služ-

* Fusnote označene brojevima sadrže objašnjenja nekih manje poznatih termina i imena koja se pojavljuju u tekstu ili oznaku prevedenog fragmenta. Fusnote označene zvjezdicom Hegelove su vlastite bilješke s marginā rukopisa. Naslovi pojedinih tematskih cjelina preuzeti su, radi preglednosti teksta, iz *Werke I* (Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1971). Ti naslovi stavljeni su u uglate zagrade [...], dok su ostali naslovi Hegelovi. Na nekim je mjestima u tekstu uz hrvatski prijevod u kosim zagradama /.../ ostavljen i njemački izraz. Prevoditeljske opaske posebno su označene.

be, prepuštajući u svemu drugome građanima njihovu živu slobodu jer “ta je sloboda po sebi sveta”. Naposljetku, budući da su “pojam i spoznaja nužnosti preslabi da bi utjecali na djelovanje”, oni moraju biti opravdani silom, pa Hegel na kraju teksta zaziva osvajača, modernog Tezeja, koji će raštrkanu masu naroda i međusobno izoliranih staleža ujediniti u državu.

Ključne riječi: ustav, država, staleži, vojna moć, financije, pravosuđe, Njemačka, Machiavelli

Uvod¹

Zar politički rezultat razornog rata što ga je Njemačko Carstvo moralo voditi s Francuskom ne bi za Njemačku trebao biti ništa drugo nego otkidanje nekoliko njezinih najljepših zemalja, nekoliko milijuna njezine djece, nestajanje duhovnih staleža radi obeštećenja u ratu izgubljenih kneževa, i teški teret dugova koji bijedu rata produžuje još dugo u doba mira?

Osim despotija, tj. država bez ustava nijedna država nema bjedniji ustav od Njemačkog Carstva – to je prilično opće uvjerenje, najživlji dojam koji je rat ostavio na svakoga. Ili, još i više od toga, sad je postalo jasno kako Njemačka uopće više nije država. Statističari² s katedri, koji su po službenoj dužnosti imali klasificirati državne ustave i smjestiti ih u Aristotelove klase monarhije, aristokracije itd. nikada nisu znali izići na kraj s njemačkim pravima; Voltaire je njezin ustav [Njemačke, op. prev.] nazvao upravo anarhijom; to je najbolje ime, smatra li se Njemačka državom; ali ni to ime sada više ne važi jer Njemačka se nikako ne može smatrati državom.

Zgrada njemačkog ustava djelo je prošlih stoljeća; njega ne podržava život sadašnjeg vremena, u njegovim formama utisnuta je cijela sudbina više od jednog tisućljeća; i pravednost i sila, hrabrost i kukavičluk, čast, krv, nužda i blagostanje davno proteklih vremena i davno odumrlih generacija stanuju u njima. Život i snage čiji su razvoj i djelovanje ponos danas živućih generacija ne sudjeluju u njima [formama, op. prev.], one nemaju za njih interesa i ne mogu od njih živjeti. Zgrada, sa svojim ukrasima i stupovima, stoji u svijetu izolirana od duha vremena.

Do nas je došla legenda o njemačkoj slobodi, o vremenu kakvo je vjerojatno malo zemalja imalo, jer je u Njemačkoj pojedinac stajao za sebe, nepokoren od općega, nepodvrgnut od države, a njegova čast i sudbina počivale su na njemu samom. U svom vlastitom osjećaju i karakteru svoju je snagu razbijao na svijetu, ili ga je izgrađivao prema vlastitom užitku – jer još nije bilo države, jer je pojedinac

¹ Uvodni fragment *Sollte das politische Resultat...*, iz *Predložka za čistopis (Vorlage der Reinschrift; Einleitungen*, proljeće 1801). Prvu verziju uvoda Hegel je sastavio u Frankfurtu 1798/1799, preradivši je u znatnoj mjeri u proljeće 1801. u Jeni. Ovaj prijevod donosi “jensku” verziju uvoda.

² Riječ je o za to vrijeme uobičajenom nazivu za teoretičare države.

karakterom i običajima te religijom pripadao cjelini, ali u svojim poduhvatima i djelovanju nije bio ograničavan od cjeline, nego se, bez sumnje, u sebe ograničavao na temelju vlastitog osjećaja. Istina, to stanje u kojemu jedno mnoštvo u narod nije bilo povezano zakonima, nego običajima, u kojemu je narod državom činio isti interes, a ne opća zapovijed, nazivalo se njemačkom slobodom. Koliko je kukavički i nedostojno sinove onoga stanja nazivati ogavnima, nesretnima i glupima, a nas smatrati beskonačno čovječnijima, sretnijima i pametnijima, toliko bi djetinjasto i budalasto bilo čeznuti za takvim stanjem kao da je ono jedino po prirodi, a stanje u kojemu vladaju zakoni ne znati cijeniti kao nužno* i kao stanje slobode. Krugovi vlasti koje je sebi svatko stvorio prema karakteru i slučaju, posjed koji je stekao, te promjenjive stvari malo-pomalo fiksirale su se vremenom i time što je isključujuće vlasništvo potpuno izoliralo pojedinačne potrebe jedne od drugih, one su se povezale u pojmovima, a oskudni zakoni počeli su vladati. Čvrsti opstanak, koji su postupno zadobivali oni posjedi, proizveo je određenu količinu pravā, koja su bez jedinstva, bez principa mogla predstavljati prije jednu gomilu nego sistem, a njihove su inkonzekvence i zamršene mnogostrukosti zahtijevale najvišu oštromnost da bi ih se, koliko je moguće, spasilo protiv njihovih proturječja te tu i tamo u njih unijelo jedinstvo. Tako je nastala državna zgrada, čiji su pojedini dijelovi, svaka kneževska kuća, svaki stalež, svaki grad, svaki ceh, sve što ima pravā spram države, sami sebi izborili ta prava. Država je uvijek imala samo potvrditi ono što je otrgnuto od njezine moći. Politička vlast i pravo pojedinca, kao državnog službenika i državljanina /Staatsbürger/, nije udio koji bi se imao mjeriti prema organizaciji cjeline, dužnosti pojedinog staleža ili službe jednako se malo zahtijevaju u odnosu na cjelinu, nego u Njemačkoj pojedini član političkog tijela može na svojoj vlasti u državi, kao i na svojim pravima i dužnostima zahvaliti osobno svojoj obitelji, svom staležu, ili svom cehu; a stalež, ceh itd. ima ih slučajem prethodnih vremena. Načela sistema njemačkoga javnog prava stoga nisu nastala iz jedinstva državnopravnog pojma, kao što je otprilike pojam monarhije, aristokracije, demokracije itd., nego su nabranje onoga što postoji u zbiljnosti, jer posjed je bio prije, kao zakon, i on nije proistekao iz zakona, nego je ono što je samo bilo stečeno učinjeno zakonskim pravom. Prema svojim je izvornim pravnim temeljima stoga njemačko državno pravo zapravo privatno pravo, a politička su prava zakonski posjed, vlasništvo.

Kao što je privatni čovjek **A** naslijedio, kupio, poklonio ili dobio kuću **a**, privatni čovjek **B** vrt **b** itd., tako jedan član staleža ili jedna služba **A** posjeduje kao svoje vlasništvo 6 seljaka, **B** 600 seljaka; kao što privatni čovjek **C** posjeduje neku trgovinu, mnoštvo polja kukuruza i vinograde, tako stalež **C** ili služba **C** posjeduje visoko i nisko pravo sudovanja nad 5 kuća, pravo desetina nad 100 sela, položaj **D** ima komad porezne vlasti nad 200 građana i [pravo] suodlučivanja o ratu i miru

* Na margini: njemačko državno pravo njemačko je privatno pravo.

cijele Njemačke, drugi položaj ima komad porezne vlasti nad milijun ljudi i uopće nema pravo suodlučivanja o ratu i miru cijele Njemačke. Izvršna, zakonodavna, sudska, duhovna, administrativna vlast spojene su, podijeljene i povezane na najnepravilnije načine te pomiješane i odvojene u najnejednakijim porcijama; jednako tako mnogostruko kao vlasništvo državljana kao privatnih ljudi; a pravna je osnova za oboje ista.

Koja se država može sada činiti bolje organiziranom od one u kojoj je svako pravo nekog dijela na državnu vlast određeno do najsitnijih detalja, u kojoj je svaka s tim povezana okolnost bila predmet najduljih diskusija? U kojoj se brižljivost za to političko vlasništvo protegnula s najdetaljnijim skrupulozitetom, s beskonačnom, zapanjujućom preciznošću radi očuvanja svakog prava na sve, na prividno najveće sitnice, npr. red sjedenja, dolaženja-odlaženja, tituliranje itd.? U pogledu njezina opsega, svaki je njezin dio točno određen u ugovorima itd., pa su i mirovni sporazumi Reichstaga, ugovori kuća, izborni ugovori /Wahlkapitulation/³, mandati carskih sudova točno odredili političko vlasništvo svakog staleža.

Njemačko je Carstvo s te strane, kao carstvo prirode u svojim proizvodima, neiscrпно u velikome i nedokučivo u sitnicama i upravo taj aspekt one koji su posvećeni poznavanju beskonačnih detalja pravā ispunjava onim divljenjem, onim čuđenjem nad dostojanstvom njemačkog državnog tijela.

Udio u državnoj vlasti koji je svaki pojedinac stekao za sebe time je oduzet vlasti onoga općeg. To nastojanje da se državna vlast učini privatnim vlasništvom ne znači ništa drugo nego raspad države, uništenje države kao moći; time je toj moći općega, monarhu (caru) i staleškoj skupštini (Reichstagu) u krajnje oslabljenoj mjeri ostavljen nužni karakter suvereniteta. Vlasti, koje prema biti države stoje pod direkcijom jednog središta, koje se moraju sjediniti u jednoj vrhovnoj vlasti, vojna moć, odnosi prema inozemnim silama, dio financija koji se na to odnosi itd. – ništa od toga ne nalazi se ni pod kakvom pravnom vrhovnom vlašću. U mjeri u kojoj svaki dio ima ne samo udio u cjelini, nego u mjeri u kojoj se izolirao, postavio izvan vlasti države, nezavisnost mu je osigurana kao pravo. I dijelovi dnevno nastoje, osim neovisnosti o cjelini, ishoditi još daleko više i preko granica koje su sankcionirane. Prava odvajanja od cjeline, koja su izborili pojedini staleži, sveta su neprovediva prava, na čijem očuvanju počiva čitava takozvana državna zgrada i njemačka državna zgrada nije ništa drugo do suma tih prava, koja su oduzeta državi, prava koja se čuvaju s najvećom savjesnošću, s najbojažljivijom brižnošću. I ta je pravednost princip, duša ustava. Svaki sud koji iz principa i biti države...⁴

³ Ugovor koji je sadržavao uvjete vladavine njemačkog cara i na čije se poštovanje on morao obvezati prije krunidbe. Sadržaj ugovora u ime Carstva određivali su izborni kneževi. Kasnije je car, osim s izbornim kneževima, ugovor sklapao i s ostalim staležima Carstva.

⁴ Rukopis Uvoda na ovome se mjestu prekida.

Čistopis⁵

Njemačka više nije država. Stariji teoretičari državnog prava, kojima je pri obradi njemačkoga državnog prava pred očima lebdjela ideja jedne znanosti i koji su nastojali utvrditi pojam njemačkog ustava, nisu se o tom pojmu mogli složiti, dok su noviji odustali od toga da ga nađu, obrađujući državno pravo ne više kao znanost, nego kao opis onoga što je prisutno, bez prilagođavanja umnoj ideji i vjerujući da je njemačka država samo po imenu carstvo ili državno tijelo. Nema više prijevora o tome pod koji pojam potpada njemački ustav. Ono što više ne može biti pojmljeno, toga više nema; ako bi Njemačka trebala biti država, to stanje raspada države ne bi se moglo nazvati drugačije nego – zajedno s jednim inozemnim teoretičarom državnog prava – anarhijom da se dijelovi nisu ponovno konstituirali u države kojima privid jedinstva daje manje postojeći, a više sjećanje na nekadašnji savez. Na isti način može se prepoznati da su plodovi koji su otpali nekada pripadali svome stablu po tome što leže ispod njegove krošnje. Ali [niti] mjesto pod njim niti njegova sjena ne mogu ih spasiti od truljenja i moći elemenata kojima sada pripadaju.

Zdravlje države općenito se ne otkriva toliko u tišini mira koliko u kretanju rata. Ono prvo jest stanje užitka i djelatnosti u odvojenosti, u kojem je vladanje poput mudroga očinskog upravljanja kućanstvom, koje od onih nad kojima se vlada traži samo uobičajeno. U ratu se međutim pokazuje snaga povezanosti svih s cjelinom: koliko si ona može dopustiti da zahtijeva od njih i koliko su oni spremni učiniti za nju iz vlastitih pobuda i sklonosti. Tako je u ratu s francuskom republikom Njemačka zadobila iskustvo kako više nije država. Svoga je političkog stanja postala svjesna kako u ratu tako i u miru kojim je taj rat okončan i čiji su najopipljiviji rezultati gubitak nekih od najljepših njemačkih zemalja, nekoliko milijuna njezinih stanovnika, dugovi, veći na južnoj polovini nego na sjevernoj, koji produžuju bijedu rata još dugo u mir, a osim onih država koje su došle pod vlast osvajača i time pod strane zakone i običaje, još će mnoge izgubiti ono što je njihovo najviše dobro, naime svoju nezavisnost.

Za razmišljanje o unutarnjim uzrocima, duhu tih rezultata, koji su samo njegova izvanjska pojava, pogodan je međutim mir. To razmišljanje po sebi je dostojno svakoga tko se ne prepušta onome što se događa, nego spoznaje događaj i njegovu nužnost, čime se razlikuje od onih koji zbog svoje taštine žele vidjeti samo proizvoljnost i slučajnost kako bi sami sebe uvjerali da bi razboritije i sretnije proveli sve što se dogodilo. Većini ljudi takva je spoznaja, kao i razboriti sudovi koji iz nje slijede, važna samo zato da bi se [mogli hvaliti] pred drugima, a ne da bi naučili iz iskustva kako bolje djelovati u budućoj prilici. Jer vrlo je malo onih koji u tim velikim događajima djeluju tako da bi njima mogli upravljati, dok ostali trebaju služiti

⁵ Studeni 1802.

događajima s razumijevanjem i uvidom u njihovu nužnost. No iz iskustva grešaka koje su očitovanje unutrašnje slabosti i nerazboritosti ne uče toliko oni koji su ih počinili – naprotiv, oni mnogo prije jačaju svoju naviku da ih čine – koliko drugi koji se s tim greškama upoznaju te tim uvidom dođu u situaciju da iz toga izvuku koristi. Ako su za takvo što uopće sposobni [i] ako im to omogućuju izvanjske okolnosti, oni na oba načina zadobivaju uvid koji nedostaje mišljenju nekog privatnog čovjeka. Misli koje sadrži ovaj spis, ako su javno izražene, ne mogu imati nikakvu drugu svrhu niti učinak do razumijevanje onoga što jest i time mirniji pogled kao i doprinos umjerenijem podnošenju istoga, kako u riječima tako i u zbiljskom doticaju s njim.

Jer ne uzrokuje nam patnju i ne ražešćuje nas ono što jest, nego to što nije onako kako bi trebalo biti; spoznamo li međutim da je onako kako mora biti, to jest da ne vlada proizvoljnost i slučaj, spoznat ćemo i da tako treba biti. Ljudima se međutim općenito teško uzdići do navike da pokušaju misliti i spoznati nužnost, jer između događaja i njihova slobodnog razumijevanja umeću mnoštvo pojmova i svrha, zahtijevajući da ovima mora biti primjereno ono što se zbiva. A kad, bez ikakve sumnje, u većini slučajeva bude drugačije, oni se uzohole sa svojim pojmovima kao da ovima vlada nužnost, a događajima slučaj. Jer njihovi su pojmovi jednako tako ograničeni kao i njihovo viđenje stvari, koje oni shvaćaju samo kao pojedinačne događaje, a ne kao sistem događaja kojim vlada jedan duh. I ako zbog tih događaja pate ili ako samo otkriju da proturječe njihovim pojmovima, jedinu utjehu pronalaze u tome da svojim pojmovima daju za pravo prekoravanjem onoga što se dogodilo. Taj se porok u Nijemaca razvio posebno u posljednje vrijeme. U vječnom proturječju između onoga što zahtijevaju i onoga što se ne odvija u skladu s njihovim zahtjevima pokazuju se oni ne samo skloni prekoravanju nego, kad govore o svojim pojmovima, nevjerodostojni i nepošteni; jer svojim pojmovima o pravu i dužnostima pripisuju nužnost, dok se prema toj nužnosti ništa ne događa, i oni su sami naviknuli da djelomično njihove riječi proturječe djelima, djelomično da iz događaja načine nešto sasvim drugo nego što oni zbilja jesu te da objašnjenje tih događaja izokreću kako bi bilo u skladu s izvjesnim pojmovima. Ali u najveću zabludu dospjet će onaj koji bi ono što se zbiva u Njemačkoj nastojao upoznati prema pojmovima o onome što se treba dogoditi, naime prema državnim zakonima. Jer raspad države prepoznaje se prvenstveno po tome što se sve odvija suprotno od zakona. Jednako bi se tako on prevario kad bi formu⁶ koja potječe od tih zakona uzeo za istinski razlog i uzrok raspada. Jer upravo zbog svojih pojmova Nijemci se čine tako nepošteni da ništa ne priznaju onakvim kakvo jest i da tome uvijek pripisuju ili

⁶ U izvorniku stoji *die Farbe* = boja, što nema puno smisla. Riječ je osim toga u Hegelovu rukopisu jedva čitljiva. U svim prethodnim izdanjima teksta na ovom mjestu stoji *die Forme* = forma, oblik.

više ili manje od onoga što je zbilja na stvari. Oni ostaju vjerni svojim pojmovima, pravima i zakonima, ali događaji se s ovima ne slažu tako da ona strana koja od toga ima koristi nastoji silom pojmova, riječima, prilagoditi jedno drugome. Ali pojam koji obuhvaća sve druge pojmove jest to da je Njemačka danas uopće još država zato što je nekoć bila država i zato što su još prisutne forme iz kojih je nestalo ono što ih je činilo živima.

Organizacija toga tijela koje se zove njemački ustav izgradila se u jednom životu potpuno drugačijem od onoga koji je kasnije u njemu prebivao i koji u njemu prebiva sada. U formama tog tijela izražena je pravednost i sila, mudrost i hrabrost prošlih vremena, čast i krv, blagostanje i nevolja davno nestalih generacija i s njima propalih običaja i odnosa. No tijek vremena i obrazovanja koje se u njemu razvija rastavio je sudbinu onoga vremena i život sadašnjega. Zgradu koju je ona sudbina nastanjivala ne podupire više sudbina današnje generacije, pa ona stoji bez udjela i nužnosti za njezine interese, a njezina je djelatnost izolirana od duha svijeta. Ako su ti zakoni izgubili svoj stari život, sadašnja životnost nije se znala izraziti u zakonima; svatko je otišao svojim vlastitim putem, uspostavio se za sebe i cjelina se raspala, države više nema.⁷

Ta forma njemačkoga državnog prava duboko je utemeljena u onome po čemu su Nijemci postali najslavniji, naime u njihovu nagonu za slobodom; taj je nagon ono što Nijemcima nije dopustilo da postanu narod koji je podvrgnut jednoj zajedničkoj državnoj vlasti nakon što su se svi drugi europski narodi podvrgli vladavini zajedničke države. Tvrdoglavost njemačkog karaktera nije se dala do te mjere prevladati da bi pojedini dijelovi žrtvovali društvu svoje posebnosti, da bi se svi ujedinili u jednoj općosti i pronašli slobodu u zajedničkom slobodnom podvrgavanju jednoj vrhovnoj državnoj vlasti.

Sasvim specifični princip njemačkog državnog prava stoji u neraskidivoj vezi sa stanjem Europe u kojemu nacije nisu u vrhovnoj državnoj vlasti sudjelovale posredno, preko zakona, nego neposredno. Vrhovna državna moć bila je u europskih naroda opća vlast u kojoj je svatko imao neku vrstu slobodnog i osobnog udjela.

Taj slobodni, osobni i o samovolji ovisni udio Nijemci nisu htjeli preobraziti u slobodni i o samovolji neovisni udio, koji se sastoji u općosti i snazi zakonā, nego su svoje najnovije stanje u potpunosti izgradili na temelju onoga stanja ne protuza-

⁷ Fragment koji slijedi nije dio čistopisa, nego je preuzet iz korpusa predložaka za čistopis (*Vorlage der Reinschrift; Corpus der Vorlage*, fragment *Diese Form des deutschen Staatsrechts...*, između svibnja i kolovoza 1801). I u prethodnim izdanjima spisa o ustavu taj je fragment umetnut na ovom mjestu, što se čini opravdanim jer Hegel i u predlošku za čistopis i u čistopisu nastavlja s razmatranjem glavnih državnih vlasti koje najavljuje na kraju ovog fragmenta. Čistopis se nastavlja poglavljem *Pojam države* (str. 9).

konite, ali bezakonite samovolje. Kasnije stanje proizlazi neposredno iz onog stanja u kojemu je nacija činila narod, a da istovremeno nije bila država. U tom vremenu stare njemačke slobode stajao je pojedinac u svom životu i djelovanju za sebe, njegova čast i sudbina počivale su ne na vezi s nekim staležom, nego na njemu samom; u svojoj vlastitoj snazi i osjećaju razbijao se o svijet ili ga je izgrađivao prema svom užitku; cjelini je pripadao preko običaja, religije, preko jednog nevidljivog živog duha i nekoliko velikih interesa, a inače se u svojoj djelatnosti i činjenju nije dao ograničiti od cjeline, nego se ograničavao sam, bez straha i sumnje. Ali ono što je ležalo unutar njegovog kruga bio je toliko i potpuno On sam da se to čak ne bi moglo nazvati ni njegovim vlasništvom. Upravo suprotno, za ono što je pripadalo njegovu krugu i što bismo mi nazvali samo jednim dijelom te, u skladu s tim, žrtvovali tome samo dio sebe, on je žrtvovao tijelo i život, dušu i blaženstvo. On nije poznavao dijeljenje i proračun, na kojima počiva naše zakonsko stanje i prema kojima za krađu jedne krave nije vrijedno riskirati glavu niti svoju pojedinačnost neskriveno suprotstaviti jednoj deseterostruko i beskonačno nadmoćnijoj sili (kao što je ona državna), nego je bio potpuno i sasvim u onome što je njegovo. (Za Francuze je *entier* “sasvim” i “svoje glav”.)

Iz toga svojevolumnog djelovanja koje se jedino nazivalo slobodom izgradili su se krugovi vlasti nad drugima, prema slučaju i karakteru, neovisno o općemu te s malo ograničenja od onoga što se naziva državnom vlašću. Jer ona, nasuprot pojedincu, gotovo uopće nije postojala.

Te krugove vlasti fiksiralo je vrijeme; dijelovi opće državne moći postali su mnogostrukost isključivoga, o samoj državi neovisnoga i ni prema kojem pravilu ili načelu razdijeljenog vlasništva, a to mnogostruko vlasništvo nije činilo nekakav sistem prava, nego gomilu bez principa, čije su inkonzekvence i zamršenosti zahtijevale najvišu oštromnost da bi ih se u slučaju kolizije spasilo koliko je moguće od njihovih proturječja. Ili, još je više bila potrebna nevolja i nadmoć da bi se [ta kolidirajuća prava, op. prev.] podnosila jedna s drugima, a prvenstveno s obzirom na cjelinu, najposebnija Božja providnost, kako bi se cjelina jedva održala.

Njemačko državno pravo tako je skup privatnih prava; političke vlasti i prava nisu državne službe izračunate prema jednoj organizaciji cjeline, a obveze i dužnosti pojedinca nisu određene prema potrebi cjeline, nego je svaki pojedini član političke hijerarhije, svaka kneževska kuća, svaki stalež, svaki grad, ceh itd., sve što ima prava i dužnosti u odnosu na državu, sam izborio ta prava i država pri takvom smanjenju svoje moći nema drugu ulogu nego potvrditi da joj je oduzeta moć. Ako u skladu s tim država izgubi svu vlast, a posjed pojedinaca ipak počiva na moći države – posjed onih koji nemaju drugog oslonca doli državne moći koja je ravna nuli nužno mora biti nesiguran.

Načela njemačkoga javnog prava stoga ne treba izvoditi iz pojma države ili iz pojmova nekog određenog ustava, monarhije itd. i njemačko državno pravo nije znanost zasnovana na načelima, nego urbarij najrazličitijih državnih prava, stečenih na način privatnog prava. Zakonodavna, sudska, duhovna, vojna vlast pomiješane su, podijeljene i povezane na najnepravilnije načine i u najnejednakijim porcijama, upravo kao vlasništvo privatnih ljudi.

Političko vlasništvo svakog pojedinog člana njemačkog državnog tijela na najbrižljiviji je način određeno odlukama Reichstaga, mirovnim sporazumima, izbornim ugovorima, odlukama carskih sudova itd. Brižljivost posvećena tome protegnula se s najdetaljnijim religiozitetom na sve i svakoga, primjenjujući dugogodišnje napore i na naizgled najbeznačajnije stvari, npr. na tituliranje, red dolaženja-odlaženja i sjedenja, boju nekog namještaja itd. Uzimajući u obzir najpreciznije određivanje svake, koliko god sitne okolnosti koja se odnosi na pravo, njemačkoj državi mora se pripisati najbolja organizacija. Njemačko je Carstvo u pogledu prava, kao carstvo prirode u svojim proizvodima, nedokučivo u velikome i neiscrpno u sitnicama i upravo taj aspekt one koji su posvećeni beskonačnim detaljima prava ispunjava onim čuđenjem nad dostojanstvom njemačkog državnog tijela i onim divljenjem tom sistemu do kraja provedene pravednosti.

Ta pravednost koja se sastoji u održavanju odvojenosti svakog dijela od cjeline i zahtjevi cjeline spram njezinih pojedinih članova stoje u najpotpunijem proturječju. Država iziskuje jedno opće središte (monarha i staleže) u kojemu se sjedinjuju različite vlasti, odnosi prema inozemnim silama, vojna moć, financije koje su s tim povezane, jedno središte [koje] bi također imalo moć neophodnu za direkciju, za potvrđivanje svojih odluka i održavanje pojedinih dijelova u ovisnosti o sebi. Nasuprot tome, pojedinim je staležima putem prava osigurana gotovo potpuna ili, bolje rečeno, potpuna neovisnost. Ako postoje strane neovisnosti koje nisu izričito i svečano određene u izbornim ugovorima, odlukama Reichstaga itd., sankcionirane su praksom, jednom važnijom i obuhvatnijom pravnom osnovom od svih ostalih. Njemačka državna zgrada nije ništa drugo nego suma prava što su ih pojedini dijelovi oduzeli cjelini i ta pravednost koja brižno bdije nad tim da državi ne preostane nikakva vlast bit je ustava.

Mogu se sad nesretne provincije koje propadaju pri bespomoćnosti države kojoj pripadaju žaliti zbog njezina političkog stanja, mogu poglavar Carstva i oni najprije pritiješnjeni patriotski staleži uzalud pozivati ostale na zajedničko djelovanje, može Njemačka biti opljačkana i osramočena – učitelj državnog prava znat će pokazati da je sve to sasvim u skladu s pravima i praksom te da su sve te nesreće sitnice u usporedbi s provođenjem tog sistema pravednosti. Ako nesretni način na koji je vođen rat leži u držanju pojedinih staleža, od kojih jedan nije poslao ni kontingent, a mnogi su umjesto vojnika poslali tek unovačene regrute, drugi nije platio *rimske*

mjesečnjake /Römermonate/⁸, treći je u trenutku najveće nevolje povukao svoj kontingent, mnogi su sklopili mirovne sporazume i ugovore o neutralnosti, najviše je njih, svaki na svoj način, uništilo obranu Njemačke, opet državno pravo dokazuje da su staleži imali pravo na takvo držanje, pravo da dovedu cjelinu u najveću opasnost, štetu i nesreću, a budući da je riječ o pravima, pojedinci i cjelina moraju takva prava – koja znače njihovo uništenje – najstrože čuvati i štititi. Za tu pravnu zgradu stoga možda nema primjerenijeg natpisa od:

Fiat justitia, pereat Germania.

Jedna je ako ne umna, a ono u stanovitoj mjeri plemenita crta njemačkog karaktera da mu je pravo općenito, s njegovim razlozima i posljedicama, neovisno o njihovoj vrsti, nešto sveto; ako Njemačka potpuno propadne kao vlastita neovisna država, kakvom se čini, a njemačka nacija kao narod, opet ostaje radostan prizor, kako se među duhovima razaranja razaznaje strah od prava.

Političko stanje Njemačke i njezino državno pravo pružali bi takav pogled kada bi se Njemačka mogla smatrati državom; njezino političko stanje moralo bi se smatrati pravnom anarhijom, njezino državno pravo pravnim sistemom protiv države. Samo, sve govori u prilog tome da se Njemačka više ne može smatrati ujedinjenom državnom cjelinom, nego mnoštvom neovisnih i po svojoj biti suverenih država. Ali kaže se Njemačka je carstvo, državno tijelo, ona stoji pod jednim poglavarom carstva, povezana je u carstvo. Tim izrazima nema se apsolutno što prigovoriti kao zakonskim titulama; ali razmatranje u kojemu se radi o pojmovima nema ništa s onim titulama, nego može iz određenja pojmova rasvijetliti koje značenje možda imaju oni pojmovi. Takvi izrazi kao što su: “carstvo”, “poglavar carstva” uzimaju se, dakako, često za pojmove i oni moraju predstavljati ispomoć u nevolji. Učitelj državnog prava koji Njemačku više ne može nazivati državom, jer bi inače morao priznati neke konzekvence koje slijede iz pojma države, a koje on ipak ne smije prihvatiti, pomaže si – jer Njemačka ipak opet ne treba važiti za ne-državu – tako što titulu “carstvo” uzima kao pojam. Ili, budući da Njemačka nije demokracija niti aristokracija, nego bi [prema] svojoj biti trebala biti monarhija, a na cara se opet ne bi smjelo gledati kao na monarha, za pomoć se uzima titula “poglavara carstva” /Reichsoberhaupt/ koju on nosi, čak i u jednom sistemu u kojemu ne bi trebale vladati titule, nego određeni pojmovi. Preko sasvim općeg pojma “poglavara carstva” car je strpan u istu kategoriju s bivšim venecijanskim duždem i turskim sultanom, ta dvojica također su poglavari države, ali je onaj najograničeniji poglavar jedne aristokracije, a ovaj najneograničeniji poglavar jedne despocije. I budući da pojam poglavara pristaje najrazličitijem obimu vrhovne državne vlasti, on je potpuno neodređen

⁸ Ratni porez staleža Njemačkog Carstva.

te upravo zbog toga nema nikakvu vrijednost. On se samo izdaje kao da nešto izražava, a u osnovi ne izražava ništa. Takve izraze koji ništa ne znače treba izbjegavati na znanstvenom i povijesnom [polju], čak i ako ih njemački karakter u zbiljskom životu treba kao sredstva objašnjenja. Ako pri tvrdoglavosti njemačke prirode koja u građanskom životu čvrsto ustraje na svojoj volji, a u politici na odvojenim i nesjedinjivim državnim interesima, u oba slučaja treba doći do ujedinjenja, onda nema boljeg rješenja nego pronaći neki opći izraz koji će zadovoljiti obje strane i ostaviti ih pri njihovom, pri čemu razlika među njima ostaje. Ili, ako jedan dio uistinu mora popustiti, onim se općim izrazom barem izbjegava priznanje popuštanja. Ako su Nijemci uz pomoć takvih općih izraza stoljećima zadržali privid ujedinjenja u kojemu nijedan dio nije ni najmanje odstupio od svojih zahtjeva na odvojenost, ipak se refleksija o tome, ako želi biti znanstvenom, mora u potpunosti držati pojmovu, i u prosudbi o tome čini li jedna zemlja državu ne zamarati se općim izrazima, nego uzeti u razmatranje opseg moći koji je ostavljen onome što se treba zvati državom. Budući da se pri detaljnijem ispitivanju pokazuje kako ono što se općenito naziva državnim pravom čine prava protiv države, pravo je pitanje [pripada] li neovisno o tome državi još neka moć zahvaljujući kojoj je ona država. I pri detaljnijem ispitivanju onoga što je za to potrebno, u usporedbi sa stanjem Njemačke, pokazat će se kako se Njemačka uistinu više ne može nazivati državom. Pregledat ćemo različite glavne vlasti koje moraju postojati u jednoj državi.

I. Pojam države⁹

Mnoštvo ljudi može se nazvati državom samo ako je povezano radi zajedničke obrane sveukupnosti svoga vlasništva. Razumije se pri tome, zapravo, samo po sebi, ali nužno je primijetiti da ta veza nema samo puku namjeru zajedničke obrane, nego da se, neovisno o moći i uspjehu, zbiljski oružano brani. Jer nitko ne može osporiti da je Njemačka radi zajedničke obrane ujedinjena u riječima i zakonima; ali ovdje ne možemo razlikovati s jedne strane zakone i riječi te s druge djela i zbiljnost niti reći da se Njemačka, doduše, ne brani zbiljski i djelom, ali to čini prema zakonima i riječima; jer vlasništvo i njegova obrana kroz državnu vezu stvari su koje se u potpunosti odnose na realitet i njihov je idealitet sve drugo osim države. Planovi i teorije polažu pravo na realitet utoliko što su izvedivi, ali njihova je vrijednost ista, zadobili oni zbiljnost ili ne. Jedna teorija države nasuprot tome zove se država ili ustav samo utoliko ukoliko je zbiljska. Ako bi Njemačka za sebe tvrdila da je država ili ustav, neovisno o tome što su njihove forme bez života, njihova teorija bez zbiljnosti, izricala bi neistinu. Kada bi se međutim riječima zbiljski obvezala na zajedničku obranu, morala bi joj se pripisati slabost senilnosti

⁹ Nastavak čistopisa.

koja, iako više ne može, ipak hoće, ili nepoštenje koje se ne pridržava onoga na što se obvezalo.

Da bi jedno mnoštvo obrazovalo državu, nužno je da obrazuje zajedničku obranu i državnu vlast. Način međutim na koji su prisutni posebni učinci i strane ujedinjenja koji iz toga proizlaze ili kakav je ustav u određenom slučaju nevažni su za obrazovanje vlasti od strane nekog mnoštva. Sve što pripada tom posebnom načinu može biti prisutno na najrazličitiji način i u određenoj državi može u vezi s time vladati potpuna nepravilnost i neravnomjernost, a mi u razmatranju moramo razdvojiti jedno od drugoga: ono što je nužno da neko mnoštvo čini državu i zajedničku vlast od onoga što je samo posebna modifikacija te vlasti i što ne spada u sferu nužnoga, nego, kada je o pojmu riječ, u sferu više ili manje boljega, a kad je riječ o zbiljnosti, u sferu slučaja i proizvoljnosti. To razlikovanje veoma je važno za spokoj država, sigurnost vlada i slobodu narodā. Jer ako opća državna vlast zahtijeva od pojedinca samo ono što je za nju nužno i ograničava svoje službe na pribavljanje tog nužnog, ona može u drugim slučajevima dopustiti građanima njihovu živu slobodu i vlastitu volju te čak ostaviti znatan prostor za posljednje. Jednako tako, državnu vlast koja je koncentrirana u vladi kao nužnom središtu pojedinci koji su na periferiji gledaju s manje nepovjerljivosti zbog onoga što ona nužno zahtijeva i čiju neophodnost za cjelinu svatko može uvidjeti. Ona će tako izbjeći opasnost da, kada središnja državna vlast sebi bez razlike podvrgne kako ono nužno tako i ono proizvoljno te kada vlada oboje bude zahtijevala s jednakom strogošću, građani također to dvoje pomišljaju te, kada izgube strpljenje spram jednog i drugog, dovedu u opasnost nužne funkcije države.

Način na koji egzistira središnja državna vlast u najvišoj točki sjedinjenja mora biti prepušten onom dijelu zbiljnosti države koji pripada slučaju: je li jedan ili više nositelja vlasti, jesu li taj jedan ili više njih stekli tu čast rođenjem ili izborom, sve je to nevažno za ono što je jedino nužno, a to je da neko mnoštvo čini državu. Jednako je tako nevažno uživaju li pojedinci koji su podvrgnuti općoj državnoj vlasti ujednačena ili neujednačena građanska prava; da ne govorimo o nejednakosti prirode, talenata i duševne energije, koja nejednakost stvara još veću razliku nego nejednakost građanskih prava. Okolnost da jedna država među svoje podanike ubraja kmetove, građane, slobodne plemiće i kneževe koji opet imaju svoje podanike te da odnosi između tih posebnih staleža kao posebnih političkih članova ponovno sami ne egzistiraju u čistom obliku, nego u beskonačnim modifikacijama, jednako malo sprečava neko mnoštvo da obrazuje državu kao što posebni geografski dijelovi čine provincije s različitim odnosom prema unutarnjem državnom pravu.

U pogledu istinskih građanskih zakona i provedbe pravde, niti bi jednakost zakona i pravne procedure učinila od Europe jednu državu, kao ni jednakost težine, mjerā i novca, niti njihova različitost ukida jedinstvo jedne države. Ako već u

pojmu države ne bi ležalo da bliža određenja pravnih odnosa koja se tiču vlasništva pojedinaca spram drugih pojedinaca nju ne dotiču kao državnu vlast, koja treba odrediti samo odnos vlasništva prema sebi, onda bi nas o tome mogao podučiti primjer gotovo svih europskih država, od kojih najmoćnije, istinske države imaju sasvim neujednačene zakone. Francuska je prije revolucije imala tako raznovrsne zakone da je osim rimskog prava, koje je vrijedilo u mnogim provincijama, u drugima vladalo burgundijsko, britansko itd., i gotovo svaka provincija, štoviše, skoro svaki grad imao je poseban naslijeđeni zakon, pa je jedan francuski pisac s pravom rekao da onaj tko putuje kroz Francusku jednako često mijenja zakone koliko i poštanske kočije. Još manje izvan pojma države leži pitanje koja posebna moć ili prema kojem se udjelu različitih staleža ili državljana općenito donose zakoni; također, karakter sudova, je li on u različitim pravosudnim instancama, u pogledu njegovih članova, nasljedni ili proizlazi iz vrhovne vlasti, ili od građana na osnovi slobodno danog povjerenja ili je samim sudovima dodijeljen, koji je opseg jurisdikcije nekog određenog suda, postoji li zajednička vrhovna instanca za cijelu državu itd.

Jednako je neovisan o državi i oblik uprave općenito, koji također može [biti] neujednačen, kao i institucije magistrata, pravā gradova i staleža itd. – sve su te okolnosti samo relativno važne za državu, a za njezinu je istinsku bit nevažan oblik njihove organizacije.

Nejednakost poreznih davanja različitih klasa prema njihovoj materijalnoj vrijednosti, ali još i više nejednakost ideelne strane, naime prava i dužnosti te njihova podrijetla susrećemo u svim europskim državama. Toliko malo koliko nejednakost doprinosa državnim izdacima, koja proizlazi iz nejednakosti bogatstva, predstavlja prepreku državi da se novije države čak temelje na tome, jednako je malo aficira nejednakost prema kojoj doprinose različiti staleži plemstva, klera, građanskog i seljačkog staleža te to što je, bez obzira na sve ono što se naziva privilegijama, različitost staleža razlog zbog kojega se doprinosi daju u različitim omjerima. Jer omjer ne može biti određen prema bitnoj strani onoga od čega se daje dio, naime prema radu, koji je nejednak i ne može se računati, nego samo prema produktu. Druge slučajnosti, jesu li različiti geografski dijelovi države različito opterećeni, kroz koje preobrazbe i podređene sisteme prolaze davanja, ima li na jednom te istom zemljištu grad zemljišni porez, neki privatnik zemljišnu rentu, opatija desetinu, plemić pravo na lov, općina pravo ispaše itd. te obrazuju li različiti staleži i tijela svih vrsta vlastite omjere u odnosu na davanja, sve takve slučajnosti ostaju izvan pojma državne vlasti, kojoj je, kao središnjoj točki, neophodna samo određena količina, dok joj je nevažan neujednačen priljev s obzirom na njegovo podrijetlo. Isto tako cjelokupna organizacija davanja može ležati izvan države a da ona i dalje bude moćna, bilo da se kao u starom lenskom ustavu [vazal] u slučaju nevolje za sve što u okviru svoje

službe pruža državi pobrine osobnim zalaganjem dok za ostalo država izvor svojih prihoda ima u domenima – ili, može [se] također zamisliti da se svi izdaci prikupljaju na ovaj posljednji način, pri čemu država čak ni kao novčana moć, što ona u novije vrijeme mora biti, ne bi bila središte davanja, nego bi ono što uzima, uz iste realne odnose većine davanja, bilo na istoj razini s posebnim pravom drugih, koji su u odnosu prema državi privatne osobe.

U našim vremenima među članovima može također postojati labava ili čak ne mora postojati nikakva veza s obzirom na običaje, obrazovanje i jezik; a njihov identitet, taj negdašnji temeljni stup veze jednog naroda, danas se ubraja u one slučajnosti čiji karakter ne sprečava neko mnoštvo da formira državnu vlast. Rim ili Atena, kao i svaka moderna mala država, ne bi mogli opstati kad bi se u njihovim granicama govorili svi oni jezici koji se govore u Ruskom Carstvu, jednako kao kada bi među njihovim građanima običaji bili tako različiti kao što su u tom Carstvu, ili kao što oni [običaji, op. prev.] i obrazovanje to već jesu u svakom glavnom gradu neke velike zemlje. Različitost jezika i dijalekta, a ovaj posljednji istovremeno pojačava odvojenost više nego potpuna nerazumljivost, različitost običaja i obrazovanja u odvojenim staležima, koja ljude čini prepoznatljivima još gotovo samo po vanjskom izgledu, sve takve heterogene i istovremeno najmoćnije elemente mogla je u proširenom Rimskom Carstvu prevladati i držati zajedno nadmoćna težina vlasti, a u modernim državama duh i umijeće državne organizacije, što je dovelo do toga da nejednakost obrazovanja i običaja postane nužan produkt, kao i nužan uvjet opstanka modernih država.

U novijim državama također se pokazao izlišnim identitet koji daje religija, kao ono u čemu se izražava najunutarniji bitak ljudi, i u čemu se oni, čak i kada su sve druge izvanjske i oko njih razasute stvari nevažne, prepoznaju kao u jednom čvrstom središtu kroz koje tek uspijevaju zadržati međusobno povjerenje te biti sigurni jedni u druge, nasuprot nejednakosti, promjenjivosti ostalih odnosa i stanja. Čak i u sjevernoj Europi religijsko je jedinstvo inače oduvijek bilo temeljna pretpostavka države, nije se znalo za drugo i bez toga prvog jednobitka nijedan drugi jednobitak ili povjerenje nije se smatralo mogućim. U nekim je vremenima ta sporna postajala toliko energična da je često narode koji su inače međusobno bili strani i stajali u neprijateljstvu iznenada pretvarala u jednu državu koja nije bila samo puka sveta zajednica kršćanstva ili koalicija nastala radi njezinih interesa i njezine djelotvornosti, nego je kao svjetovna moć, upravo kao država, jedan narod i jedna vojska, u ratu oko istoka osvojila domovinu svoga vječnog i temporalnog života. Koliko je malo prije i nakon izdvajanja u narode jednakost religija sprečavala ratove i njih povezivala u jednu državu, toliko malo u naša vremena nejednakost religije dovodi do raspada države. Državna vlast mora se kao čisto državno pravo odvojiti od religijske vlasti i njezina prava, zadobiti dovoljno postojanosti i tako se organizi-

rati da joj crkva ne bude potrebna te ovu ponovno dovesti u stanje odvojenosti koje je imala u svojim korijenima u rimskoj državi.

Dakako, prema teorijama države, koje su u naša vremena djelomično formulirane od nazovifilozofa i učitelja ljudskih prava, a djelomično realizirane u nečuvenim političkim eksperimentima, sve ono što smo mi isključili iz nužnog pojma države – izuzimajući samo ono najvažnije, jezik, obrazovanje, običaje, religiju – podvrgnuto je najvišoj državnoj vlasti, [i to tako] da ona određuje da sve te stvari do najtanjih niti proizlaze iz nje. Po sebi se razumije da najviša državna vlast mora biti nositelj vrhovnog nadzora nad navedenim stranama unutrašnjih odnosa jednog naroda i njihovih slučajem i proizvoljnošću starih vremena određenih organizacija, da one ne smiju sprečavati glavnu djelatnost države, nego se ova spram njih mora osigurati te u tu svrhu ne štedjeti podređene sisteme prava i privilegija. No velika je prednost starih država Europe što državna vlast, osiguravajući svoje potrebe i funkcije, prepušta slobodan prostor vlastitoj djelatnosti državljana u pojedinostima pravosuđa, uprave itd., bilo u pogledu postavljanja ovima neophodnih činovnika bilo za obavljanje tekućih poslova i provedbu zakona i običaja. Realitet ideala prema kojemu svaki slobodan čovjek treba imati udio u vijećanju i određenju općih državnih poslova u većini je sadašnjih država potpuno nemoguć. Državna vlast mora se koncentrirati u jednom središtu, kako za provođenje tih poslova, kao vlada, tako i za odlučivanje o njima; ako je to središte za sebe osigurano strahopoštovanjem naroda i u svojoj nepromjenjivosti posvećeno u osobi monarha određenog prema prirodnom zakonu i rođenjem, državna vlast može bez straha i ljubomore slobodno prepustiti podređenim sistemima i tijelima jedan veliki dio odnosa koji nastaju u društvu kao i njihovo održavanje prema zakonima. Tako svaki stalež, grad, svako selo, svaka općina itd. može uživati slobodu da sama čini i provodi ono što leži u njezinu djelokrugu. Kao što su zakoni o tome postupno proizlazili neposredno iz samih običaja kao najsvetije naslijeđe, tako je i pravni ustav, institucije nižeg sudovanja, prava građana u tome – prava gradskih uprava, prikupljanje davanja, djelomično općih, djelomično onih nužnih za potrebe gradova kao i njihova zakonu primjerena upotreba, sve što ovdje pripada sastavilo se iz vlastitog nagona, samo se od sebe razvilo te otkad je nastalo, također se održalo. I ona tako složena organizacija crkvenih ustanova jednako je malo nastala zahvaljujući vrhovnoj državnoj vlasti i cijeli taj stalež održava se i popunjava manje-više iz sebe. Velike sume koje se u nekoj velikoj državi godišnje troše na siromaštvo i institucije širokog opsega osnovane u tu svrhu ne financiraju se nametima koje bi propisivala država niti se sve to održava i vodi po njezinim naređenjima. Čitava masa posjeda i prihoda koji se na to odnose temelji se na zakladama i darovima pojedinaca, kao što je čitavo to uređenje, upravljanje njime i njegov pogon neovisno o najvišoj državnoj vlasti. Jednako je tako najveći dio unutrašnjih društvenih institucija nastao slobodnim djelovanjem građana za svaki određeni opseg potrebe, a njihovo trajanje i život održavaju se

upravo tom slobodom, neometanom ljubomorom i strahovanjem vrhovne državne vlasti, osim što ih vlada djelomično štiti, a djelomično ograničava bujno narastanje jednog takvog dijela, kojim bi drugi dijelovi bili potisnuti. U novijim je međutim djelomično izvedenim teorijama osnovna predrasuda da je država stroj s jednom jedinom oprugom, koja prenosi kretanje na sav ostali beskonačni mehanizam; sve institucije koje čine bit jednog društva trebaju proizlaziti iz vrhovne državne vlasti, ona ih treba regulirati, njima zapovijedati, nadzirati ih, voditi. Pedantska strast za određivanjem svakog detalja, ropska ljubomora na vlastito uređenje i upravljanje nekog staleža, korporacije itd., to neplemenito sitničarenje oko svakog samostalnog djelovanja državljana, koje nije povezano s državnom vlašću, nego je sasvim općenitog karaktera, odjeveno je u ruho principa uma, prema kojima ni jedan filir zajedničkih rashoda namijenjen siromašnima, u jednoj zemlji od 20, 30 milijuna, ne [smije biti potrošen] a da od najviše vlade nije ne samo odobren nego i zapovjeden, kontroliran, nadziran. U brizi za odgoj trebalo bi imenovanje svakog seoskog školskog ravnatelja, izdatak svakog feninga za prozorsko okno seoske škole – kao i seoske vijećnice, imenovanje svakog pisara, sudskog stražara, svakog seoskog suca potjecati neposredno od vrhovne vlade i biti njezin učinak. U cijeloj državi trebao bi svaki zalogaj, od tla koje ga je proizvelo do usta, proći jednom linijom koju su država i zakon i vlada istražili, proračunali, provjerili i naredili. Nije ovdje mjesto da se naširoko raspravlja o tome kako središte, kao državna vlast, vlada, treba nužno prepustiti slobodnoj aktivnosti građana sve ono što nije neophodno za njezino određenje, organiziranje i održavanje vlasti, unutrašnju i vanjsku sigurnost te da joj ništa ne treba biti toliko sveto kao osiguranje i zaštita slobodnog djelovanja građana u takvim stvarima, bez obzira na koristi, jer ova je sloboda po sebi sveta. No i što se koristi tiče, ako je potrebno proračunati kakvu prednost donosi vlastito upravljanje građana njihovim poslovima preko posebnih tijela, njihovo pravosuđe, imenovanje na položaje nužne za tu svrhu itd., postoje tri načina proračuna; jedan, koji se tiče onoga opipljivoga, novca, koji vrhovna državna vlast na ovaj način dobiva u ruke – drugi se tiče razuma i savršenosti, kojom se u stroju sve događa ujednačeno, prema najrazboritijem proračunu i najmudrijim svrhama – treći se međutim tiče živosti, zadovoljnog duha i slobodnog osjećaja samopoštovanja, koji proizlazi iz sudjelovanja vlastite volje u općim poslovima, dok su god oni od sporednog značenja za vrhovnu državnu vlast. Kada je o onom prvom, opipljivom riječ, država, čiji je princip opći mehanizam, umišlja si, bez sumnje, da je u prednosti spram one koja detalje većim dijelom prepušta pravima i vlastitom djelovanju građana. Općenito međutim treba primijetiti da ona prva država ne može imati prednost ako ne nametne veće namete; jer time što ona preuzima sve grane uprave, pravosuđa itd. [moraju] joj istovremeno pripasti i svi njihovi troškovi, koji moraju biti pokriveni redovnim nametima, ako je cjelina uređena prema nekoj općoj hijerarhiji. Tomu će nasuprot država koja [ono što je potrebno] za te institucije koje [se odnose] na ono slučajno

i pojedinačno kao što su pravosuđe, troškovi odgoja, prilozi za potporu siromaštvu itd. također prepušta troškove ovim pojedinačnostima koje su za to zainteresirane, otkriti da je te troškove moguće prikupiti bez nameta: onaj kome je potreban sudac i odvjetnik, kao i odgajatelj, ili tko se iz vlastitog nahoda brine za siromašne, plaća sve sam. Nema nameta, nitko ne plaća za sud, odvjetnika, odgajatelja, svećenika koji mu nije potreban. Slično tome, ako je netko izabran za niže administrativne sudske službe, za upravljanje poslovima grada ili korporacije od članova tih tijela, on je plaćen čašću koja mu se tim izborom čini, dok bi pak od države kojoj treba služiti morao zahtijevati plaću, jer ovdje nedostaje ta unutarnja čast. U oba slučaja, čak i kad bi u prvom narod trebao potrošiti više novca, u što je teško povjerovati, prvi ima za posljedicu tu razliku da nitko ne troši novac za nešto što mu nije neophodno, za nešto što nije opća državna potreba, a drugi predstavlja svima zbiljsku uštedu, oboje, da narod osjeća da se s njim tamo postupa s umom i nužnošću, ovdje s povjerenjem i slobodom; okolnost koja prvenstveno čini razliku između drugog i trećeg načina proračuna. Mehanička, visoko racionalna i plemenitim svrhama posvećena hijerarhija, koja ni u čemu ne ukazuje povjerenje svojim građanima, ne može također od njih ništa očekivati. Ona se ne osjeća sigurnom ni u jednom dostignuću koje sama nije zapovjedila i čije izvođenje nije sama uredila, za nju su dakle nepoželjni dobrovoljni darovi i žrtvovanja; ona pokazuje podaniku svoje uvjerenje o njegovoj nerazumnosti i prijezir prema njegovoj sposobnosti prosudbe i činjenja onoga što bi pridonosilo njegovu privatnom dobru, kao i vjeru u opću bestidnost, pa prema tome ne može očekivati nikakvo živo djelovanje, nikakvu potporu koja bi bila rezultat njegova samopoštovanja. U tome leži razlika, koja je prevelika da bi je mogao shvatiti državnik kojega zanima samo ono što se može izračunati u preciznim brojevima i koja se pokazuje prvenstveno u blagostanju, lagodnosti, valjanosti i zadovoljstvu stanovnika jedne države kao i u otupljenosti, vječnom preokretanju podlosti u bestidnost i siromaštvo druge države koja u najvećim stvarima čini nužnom i određuje upravo slučajnu i izvanjsku stranu događaja. Beskonačna je razlika je li državna vlast tako uređena da je sve na što može računati u njezinim rukama i da upravo zbog toga ni na što drugo ne može računati, ili pak i osim na ono što je u njezinim rukama može računati [na] slobodnu privrženost, samopoštovanje i vlastito nastojanje naroda, na svemoćni, nesavladivi duh koji je ona hijerarhija protjerala i koji živi samo tamo gdje vrhovna državna vlast prepušta koliko god je moguće vlastitoj brizi građana. Kako [se] u jednoj takvoj modernoj državi, u kojoj je sve odozgo regulirano, i u kojoj ništa što ima neku opću stranu nije ostavljeno upravljanju i izvođenju dijela naroda koji je za to zainteresiran – kao što je slučaj u francuskoj republici – proizvodi jedan dosadan život, život bez duha, moći će se iskusiti, ako se taj ton pedanterije vladanja bude mogao zadržati, tek u budućnosti. Ali kakav život i kakva pustoš vlada u jednoj drugoj, jednako tako reguliranoj državi, u pruskoj, to upada u oči svakome tko stupi u njezino prvo selo ili pogleda njezin potpun nedostatak znan-

stvenoga i umjetničkog genija ili ne procjenjuje njezinu snagu prema efemernoj energiji, koju je iz nje za neko vrijeme znao izvući jedan jedinstveni genij.

Mi dakle u jednoj državi ne razlikujemo samo ono nužno, što mora biti u rukama državne vlasti i što ona mora određivati te ono što je u društvenoj vezi jednog naroda doduše nužno, ali za državnu vlast kao takvu slučajno, nego smatramo sretanim narod kojemu država daje mnogo slobode u podređenom općem djelovanju, a državnu vlast koja može imati potporu u slobodnom i nepedantskom duhu svoga naroda beskonačno jakom.

To što u Njemačkoj dakle nije ispunjen neslobodarski zahtjev da se zakonima, pravosuđem, nametima i prikupljanjem poreza itd., jezikom, običajima, obrazovanjem, religijom regulira i gubernira iz jednog središta, nego što o tome postoji najdisparatnija raznolikost, to ne bi sprečavalo Njemačku da se konstituirala kao jedna država, kad bi u drugome bila organizirana kao državna vlast...¹⁰

[*Vojna moć*]

Umnožavanje toga ratničkog talenta samo dokazuje da te naoružane čete nisu dokone. Već stoljećima europske sile nisu vodile značajniji rat u kojemu njemačka hrabrost nije stjecala ako ne lovorike, onda čast, u kojemu nisu tekli potoci njemačke krvi.

Pored mnoštva svojih stanovnika, njihova ratničkog talenta, spremnosti njihovih gospodara da proliju njihovu krv, pored bogatstva svojih ratnih resursa – kako neživih tako i živih – nijedna zemlja nije nezaštićenija, nijedna manje sposobna za obranu, a kamoli za osvajanje, od Njemačke. Čak i njezini pokušaji obrane puka su težnja koja nije ni značajna ni časna.

Vojna moć, kao što je poznato, sastoji se od vojnih jedinica većih i manjih staleža. Što se posljednjih tiče, te armije, vojske, korpusi ili kako se već sve ne zovu, nisu više od policije i paradnih vojnika, oni nisu ratnici koji ne poznaju ništa uzvišenije od slave svoje vojske i službe. Vojni duh, zbog kojega zaigra srce svakom ratniku neke velike vojske pri spomenu riječi: “naša armija”, onaj ponos svojim staležom i službom, duša jedne vojske, ne može postojati u gradskoj straži carskog grada, tjelesnoj gardi opatije. Ono poštovanje koje izaziva pogled na uniformu velike vojske u nepoznatom individuumu koji je nosi ne može se osjećati prema uniformi nekog carskog grada. “Ja sam proveo 20, 30 godina u ovoj službi” iz usta najhrabrijeg vojnika nekog malog carskog staleža izaziva sasvim drugačije osjećanje i učinak nego kada to izjavi časnik velike vojske. Jer samopoštovanje čovjeka i poštovanje koje drugi imaju prema njemu raste s veličinom cjeline kojoj pripada, on sudjeluje u slavi koju je ona stjecala stoljećima.

¹⁰ Odjeljak je u rukopisu nedovršen.

Beznačajnost pojedinačnih malih vojnih korpusa koja proizlazi iz njihova malog broja ne treba dodatno uvećavati nespretnošću i drugim nepovoljnim uređenjima. Prilično je velik nedostatak što pri izbijanju rata manji staleži tek moraju unovačiti svoje vojnike, što često tek onda postavljaju časnike, dakle šalju u polje neuvježbane ljude, što se jedan stalež treba pobrinuti za bubnjare, drugi za bubnjeve itd., što zbog mnoštva staleža koji zajedno šalju svoje kontingente dolazi do nejednakosti u oružju, egzerciru itd., nepoznavanja između vojnika i časnika – što svaki stalež ima pravo da se sam brine za svoju opskrbu, što dakle vlada najveći nered u službi i što mnoštvo suvišnih civila i popratnog osoblja ometa izvođenje vojnih operacija, da se o nepotrebnim troškovima ne govori. Prema pravnoj teoriji, uz jednu postrojbu /*detachierten Piquet*/ od dvadeset ljudi iz različitih staleža ide zapravo dvadeset službenika za opskrbu, pekara itd. Okolnost da je carevinski registar¹¹ star nekoliko stotina godina, da dakle ne odgovara sadašnjem odnosu veličine i moći staleža te uzrokuje nezadovoljstvo, pritužbe i vječne deficite, da su u njemu navedeni krajevi čiji se geografski položaj čak više ne može ni utvrditi, da je poznato još stotinu drugih okolnosti koje je dosadno čak i navoditi.

Čak i ako beznačajnost vojnih postrojbi manjih staleža nestane njihovim okupljanjem i objedinjavanjem u jednu carsku armiju, onda spomenuti i bezbrojni drugi nedostaci čine ovu vojsku najmanje upotrebljivom od svih armija ostatka Europe – uključujući i tursku – pa je već i ime carske armije uvijek asociralo na posebnu nesreću. Dok ime drugih, stranih armija pobuđuje misao hrabrosti i zastrašujuće snage, ime carske armije, kada je izgovoreno u njemačkom društvu, obasja svako lice osmijehom, izaziva među okupljenima šaljivo raspoloženje pa svatko poseže u vreću svojih anegdota koje zna o njoj da bi zabavio ostale. I kada se njemačka nacija proglašava ozbiljnom i nesposobnom za komediju, zaboravljaju se farse carskih ratova koji su vođeni sa svom izvanjskom ozbiljnošću, ali su iznutra bili istinski šaljivi. Iako se organizacija carske armije sa svim njezinim posljedicama nije nimalo poboljšala, osjećaj njemačke nesreće i sramote, koji je ona prouzrokovala, smanjio je opću sklonost izrugivanja na njezin račun, i samo zahvaljujući tome što su se u posljednjem ratu neke stvari u pogledu njezine organizacije radile protuustavno i protupravno – primjerice opskrbljivanje – mogle su te trupe biti od neke koristi.

Još je veći nedostatak od svih tih karakteristika carske vojske što ona nikada zapravo nije okupljena, i po tome se najočitije pokazuje raspad Njemačke u nezavisne države. Prema teoriji Osnovnog zakona carska bi armija mogla biti zastrašujuća vojska, ali praksa, taj moćni princip njemačkog državnog prava, pokazuje nešto sasvim drugo. Ako počesto na polju vidamo neizmjereno mnoštvo njemačkih vojnika, treba shvatiti da se oni nisu digli kao carska armija radi obrane Njemačke, nego radi ko-

¹¹ Reichsmatrikel = registar koji navodi financijske obaveze svakog člana Carstva u svrhu pokrivanja vojnih izdataka.

madanja njezine utrobe. To što se naziva njemačkim ustavom ne samo da ne uspijeva spriječiti takve ratove nego ih, štoviše, čini pravnima i zakonitima. Utoliko je neznatnija njemačka armija kad je sazvana radi zaštite Njemačke. Jer čak i ako peterostruki kontingenti Brandenburga, Saske, Hannovera, Bavarske, Hessena za sebe čine lijepu vojsku i ako sjedinjeni predstavljaju zastrašujuću armiju u kojoj bi mogla nestati nespretnost manjih kontingenata, oni su zavisni od nečeg posve drugog nego što su njemački zakoni, a njihovo združeno djelovanje u njezinu obranu potpuno je nepouzdanost i slučajno, kao da je riječ o djelovanju bilo koje strane sile. U slučaju većih kontingenata – ne računajući ovdje austrijski koji je car, kao monarh drugih kraljevstava, zbog slabosti i nepouzdanosti stajaće vojske primoran povećavati daleko iznad njegovih staleških dužnosti, a Njemačku pak prepustiti da uživa u naporima i opsegu njegove druge moći – Carstvo ne može računati na njihovu zakonsku snagu, niti na to da će oni uopće biti poslani, niti da usred rata i u trenutku najveće opasnosti stalež koji je poslao svoj kontingent neće za sebe sklopiti ugovor o neutralnosti ili mirovni ugovor s neprijateljem Carstva i prepustiti ostale napadnute staleže njihovim vlastitim slabostima i pustošućoj premoći neprijatelja. Neovisno o tome što je pravo staleža na sklapanje saveza sa stranim silama i na izbor između neprijatelja i Njemačke koje je ustanovljeno carskim zakonom ograničeno klauzulom: “ukoliko takvi savezi ne proturječe obvezama spram Cara i Carstva”, tu je klauzulu praksa učinila dvosmislenom ili ju je čak i eliminirala. Ne samo praksa nego i staleško glasovanje u Reichstagu mogu dovesti do toga da je staležima, zbog njihovih ostalih obveza, onemogućeno formiranje carskog kontingenta i isplata doprinosa za rat.

To povlačenje značajnijih staleža iz sudjelovanja u općoj obrani dovodi druge u bespomoćnu situaciju koja ih prisiljava da se izvuku iz nevolje i opasnosti, ali time i od svojih obveza spram cjeline. Bilo bi potpuno neprirodno od njih zahtijevati da se pouzdaju i da doprinose zaštiti koja, kao što je svima znano, ništa ne štiti i koja je zakonski i pravno osujećena pravom sklapanja saveza. U takvim okolnostima slabijima ne preostaje drugo nego da se stave pod zaštitu moćnijih staleža koji su u prijateljskim odnosima s neprijateljem i da time istovremeno smanje opću masu zajedničke sile. Na taj način oni moćniji staleži profitiraju ne samo time što si prišteđuju napore nego i time što za svoje nečinjenje dobivaju određene prednosti od neprijatelja. I konačno, slabeći opću masu za doprinos onih kojima su nametnuli svoju zaštitu, oni istovremeno od njih izvlače korist za pruženu zaštitu.

Tako, čak i kad se uistinu udruži nekoliko velikih kontingenata, nestabilnost njihovih odnosa i nepouzdanost njihova zajedništva smetnja su zajedničkoj djelotvornosti. Nad tim trupama ne postoji slobodna dispozicija, koja je nužna za pouzdanost izvedbe jednog ratnog plana, a plan ne samo nekog vojnog pohoda nego i pojedinih operacija zahtijeva prije pregovore nego naredbe. Jednako tako ne može se dogoditi da izostanu kalkulacije oko toga koristi li se kontingent jednog staleža

previše, dok se drugi pošteđuje, dolazi li do povrede jednakosti pravā, kao što je nekada u drugim državnim odnosima dolazilo do natjecanja za najopasnije položaje i do nezadovoljstva zbog nekorištenja. Ljubomora različitih korpusa, koji se smatraju različitim nacijama, mogućnost da se povuku u kritičnim trenucima, sve te okolnosti onemogućuju da carska vojska postigne učinak koji bi bio primjeren njezinoj brojnosti i vojnoj snazi. Ako vojna slabost Njemačke nije posljedica niti kukavičluka niti vojne nespremnosti niti nepoznavanja onih vještina koje su uz hrabrost u novije vrijeme neophodne za pobjedu, ako u svakoj prilici carski kontingenti pružaju najveći dokaz svoje hrabrosti i vojničke požrtvornosti, pokazujući se dostojnima stare ratničke slave i ugleda Nijemaca, onda su ustrojstvo cjeline i opći raspad ono što napore i žrtve pojedinih ljudi i korpusa čini uzaludnima i što na sav njihov trud baca prokletstvo, stavljajući ih u položaj orača koji zasijava more ili koji bi htio preorati stijene.

[*Financije*]

U istoj situaciji u kojoj se njemačka državna vlast nalazi u pitanjima vojne moći, nalazi se i u pitanju financija koje su postale bitan dio moći koja mora neposredno biti u rukama vrhovne državne vlasti otkad su se europske države više ili manje udaljile od lenskih ustava.

Prema onom ekstremu financijskog uređenja, prema kojemu svaki izdatak koji je potreban za javnu službu do najobičnijeg seoskog suca, pristava i još niže, ili za bilo koju javnu potrebu ograničenu na jedno selo, kao i svaki oblik prihoda, kao davanje prvo pritječe vrhovnoj državnoj vlasti, a onda kao državni izdatak ponovno ide nazad do najmanje grane javne djelatnosti preko svih onih srednjih stupnjeva kao što su zakoni, dekreti, obračuni, činovnici, od kojih nijedna grupa ne predstavlja najviši resor, prema tome dakle ekstremu čini njemačko nepostojanje financija drugi ekstrem. Velika državna pitanja i problemi izdataka, državnih dugova, državnih kredita koji su najpravedniji i najekonomičniji i koji u najmanjoj mogućoj mjeri terete jedan stalež više od drugoga – te i druge stvari, koje u drugim državama zahtijevaju primjenu najvećih talenata i u kojima greške dovode do najstrašnijih posljedica – te brige ne muče Njemačku. Niti, s jedne strane, uopće dolazi do suvišnog miješanja države u svaki javni trošak, nego se svako selo, grad, ceh u nekom gradu itd. brine za financijska pitanja koja se samo njega tiču, pod općim nadzorom države, ali ne i po njezinu naređenju, niti, s druge strane, postoji neka financijska institucija koja bi bila vezana uz državnu vlast. Redovne njemačke financije ograničene su zapravo isključivo na katedralne poreze /Kammersteuern/, koje staleži plaćaju radi održavanja Vrhovnog suda¹². Ti su troškovi, prema tome, vrlo jednostavni i

¹² Reichskammergericht – uz Carevinsko vijeće /Reichshofrat/ najviše sudsko tijelo Njemačkog Carstva.

nije potreban nikakav Pitt¹³ da bi njima dirigirao. Redovne troškove drugog vrhovnog carskog suda ionako snosi sam car. U novije vrijeme aukcijom vraćenih carskih lena napravljeni su prvi koraci k utemeljenju jednog fonda u tu svrhu. Čak i zbog one jedine financijske institucije, plaćanja za Vrhovni sud /Kammerzieler/, često dolazi do pritužbi da se ona loše podmiruju. A razlog zbog kojega Brandenburg ne plaća njihov povećan iznos, koji je izglasan prije nekoliko godina, zanimljiv je za upoznavanje karaktera njemačkog ustava. Naime zato što je dvojbena je li u takvim stvarima, kao što su opći doprinosi državnim potrebama, većina glasova obvezujuća za pojedinca. Gdje je to dvojbena, tamo nedostaje ono jedino što neku državu čini državom: njezino jedinstvo u pogledu državne vlasti.

Prema načelima lenskog ustava staleži su sami plaćali kontingente i opskrbljivali ih svim neophodnim. Već smo gore podsjetili da je u posljednjem ratu nužda nagnala više staleža da odustanu od tog prava najvišeg ranga i da potraže prikladan izlaz u sklapanju privatne pogodbe o zajedničkoj opskrbi s poglavarem Carstva. Jednako tako manji staleži nisu ovaj put koristili svoje pravo da sami šalju vojnike u bitku, dogovorivši se s većim staležima da se ovi pobrinu za kontingente koji su dužnost manjih staleža. Može se vidjeti da se – ako ovdje i postoji najava promjene stanja u kojemu staleži sami šalju kontingente u pravcu pokrivanja njihovih potreba novčanim doprinosima zajedničkom središtu, koje onda preuzima organiziranje i izvršavanje obveza, i početak prijelaza od pojedinačnih i, u stanovitoj mjeri, osobnih službi u pravo državno uređenje vojnih i financijskih poslova te prenošenja posljednjih na poglavara, što je jedini način kojim se realizira pojam jedne države – ova cijela situacija djelomično odnosila samo na beznačajne staleže, a djelomično je bila samo prolazna i slučajna stvar.

Što se tiče troškova koji se pod imenom *rimski mjesečnjaci* prikupljaju za one strane modernog rata koje se ne mogu pokriti slanjem vojnika, vrijedi isto kao i za slanje kontingenata. Proračun tih novčanih priloga za ratne operacije Njemačkog Carstva pokazao je da je uplaćena otprilike polovina onoga što je dogovoreno. U posljednjim mjesecima prije otvaranja Raštatskog kongresa objavljeni podaci o gotovinskom stanju blagajne [pokazivali] su ukupan iznos od 300, 400 guldena. Pa iako se u drugim državama stanje najviše ratne blagajne nikad ne objavljuje – pogotovo ako je tako malo – to objavljivanje u slučaju Njemačkog Carstva nije imalo nikakvog utjecaja na neprijateljske ratne i mirovne operacije protiv operacija Carstva. Načela koja ovdje važe, da zaključci većine nemaju obvezujuću snagu za manjinu, da manjina zbog drugih obveza ne može pristati na *rimske mjesečnjake* koje propisuje većina, ista su kao ona koja važe u pogledu staleških dužnosti prema vojnoj moći.

¹³ William Pitt mlađi (1759-1806), britanski premijer u dva navrata (1783-1801 i 1804-1806), prije toga obnašao funkciju neke vrste ministra financija (Chancellor of the Exchequer) u vladi lorda Shelburna.

Ako je nekoć u pogledu financija i postojala neka vrsta državne moći u carskim carinama, izdacima gradova i tome slično, ta su vremena bila toliko daleko od ideje države i pojma općega da su se ti prihodi smatrali u potpunosti vlasništvom cara. Car ih je mogao prodavati, što je sasvim nepojmljivo, i staleži su ih mogli kupiti ili ih dugoročno učiniti nepovratnim zalogom, kao što se i neposredna državna vlast kupovala ili uzimala kao zalog, što je najjači znak barbarstva jednog naroda koji tvori državu.

Ipak, mora se priznati da se s vremena na vrijeme osjećala potreba za njemačkim financijama i da su se pojavili prijedlozi o utemeljenju novčanih izvora za Carstvo kao državu. Međutim budući da staleži istovremeno nisu bili spremni uspostaviti tu novčanu moć zakonima koji su zahtijevali doprinose – jer bi time nastalo nešto poput institucije kakva postoji u svakoj državi – moralo se pomiriti oboje: osnovati trajni državni fond i ne opteretiti staleže niti ih na bilo koji način obvezati. Budući da je odlučujuća okolnost bila da se staleži ne opterećuju i ne obvezuju, sve je bilo manje ozbiljan prijedlog, a više dobra želja. Takva vrsta želja, koja se odlikuje istinskom unutarnjom ravnodušnošću prema predmetu želje, i u najmanju ruku, čvrsta odluka da se izbjegne svaki trošak, obično se skriva iza izrazito patriotskog stava i držanja. Kada bi Carstvo počelo raditi na nekoj financijskoj instituciji, ne treba sumnjati da bi onaj iz časnog društva carskih građana koji bi poželio da u Njemačkoj izraste zlatno brdo i da se svaki dukat iz njega iskovan koji ne bi bio potrošen u korist Carstva odmah pretvori u vodu, da bi dakle jedan s takvom željom bio smatran najvećim njemačkim patriotom koji je ikada postojao. Jer oni bi u prvom trenu pomislili kako tada ništa ne moraju platiti prije nego što bi im palo na pamet da na taj način ni jedan fening neće dospjeti u carsku blagajnu. A kad bi im to palo na pamet, otkrili bi da nije izgovoreno ništa drugo od onoga što su, neovisno o vlastitim riječima, sami priželjkivali.

Neovisno o tome stariji rajhstazi nisu za potrebu jednog takvog fonda određivali takve idealne, puke imaginarne izvore, nego – a da niti jedan stalež nije morao žrtvovati nešto od onoga što mu pripada – zbiljske, postojeće zemlje, prave realitete za financiranje troškova carskih poslova, baš kao što onaj lovac ne daje imaginarnog, nego realnog medvjeda za plaćanje svoga ceha. Prije nekoliko stotina godina donesen je zakon prema kojemu su za formiranje carskog fonda predviđene sve one zemlje koje su dospjele u strane ruke ako ih Njemačko Carstvo ponovno vrati. I u ratovima, u kojima je postojala prilika da ih Njemačko Carstvo ponovno vrati, ono se uvijek znalo pobrinuti da izgubi još više, dakle da poveća carski fond. Tako se i na gubitak lijeve obale Rajne mora gledati s vedrije strane, naime kao na mogućnost utemeljenja carskog financijskog fonda. Ako su takve u svoje vrijeme temeljite misli – i [možemo] biti sigurni, kada bi danas [nekog] njemačkog učitelja državnog prava upozorili na kobni nedostatak financija, on bi branio savršenstvo i te strane

njemačkog ustava na upravo opisani način – još bile u stanju pobuditi nadu na koju bi se sangviničan njemački karakter mogao osloniti u sadašnjem političkom stanju Europe i Njemačke, one ne mogu imati nikakvu ulogu pri razmatranju posjeduje li Njemačka uistinu i danas onu vrstu moći koja u naše vrijeme pripada biti jedne države, naime novčanu moć.

Inače, kada bi nekoć, ne u međunarodnom ratu, nego u ratu protiv nekog pobunjenog i izopćenog staleža, drugi stalež preuzeo troškove države, postojao je poseban način podmirenja tih općih troškova i obeštećenja tog staleža. Ako su se naime egzekucije odluka o izopćenju i drugih odluka carskih sudova uistinu pokretale, što nije uvijek bio slučaj, troškovi su padali na teret poraženoj strani, ako je ona bila poražena ne samo u pravu nego i u ratu; – carska egzekuciona vojska u Sedmogodišnjem ratu za svoj trud nije primila nikakvu nadoknadu. Onaj način plaćanja egzekucijskih troškova bio je u starim vremenima snažan poticaj stvarnoj egzekuciji odluka o izopćenju, jer je strana koja je provela egzekuciju zadržavala zemlju protjerane strane, bez potrebe za dodatnim pravom ili daljnjim razjašnjavanjem. Tako je Švicarska stekla veći dio starih posjeda habsburške loze, Bavarska Donauwerth itd.

Jedno mnoštvo koje, zahvaljujući raspadu vojne moći i nedostatku financija, nije znalo stvoriti državnu vlast, ne može obraniti svoju nezavisnost od vanjskih neprijatelja. Ono nužno mora svjedočiti vlastitoj propasti, ako ne odmah, onda malo-pomalo, mora u ratu biti izloženo svakoj pljački i pustošenju, mora nužno snositi glavne troškove tog istog rata i za prijatelje i za neprijatelje, mora prepuštati provincije stranim silama, i uz uništenu državnu vlast nad pojedinim članovima te izgubljenu vrhovnu moć nad vazalima, ne može sadržavati drugo nego suverene države, koje se, kao takve, jedna prema drugoj odnose s pozicija moći i lukavstva, pri čemu se one snažnije šire, a slabije bivaju progutane, dok su i te moćnije opet ipak nemoćne protiv neke velike sile.

[...] ¹⁴

[*Pravosuđe*]

Njemačka u svojoj vojnoj i novčanoj moći ne obrazuje državnu vlast, zbog čega se ne može smatrati državom, nego mnoštvom nezavisnih država, od kojih veće također djeluju nezavisno prema van, a manje moraju pripadati nekom širem pokretu. Asocijacije pak koje pod imenom Njemačkog Carstva nastaju radi određenih ciljeva uvijek su parcijalne i sklopljene prema hiru saveznika, tako da im nedostaju sve prednosti koje mogu imati asocijacije drugih sila. Jer čak i kad takve koalicije nisu dugog vijeka i kad za svoga trajanja u određenim situacijama, kao u ratovima, ne djeluju punom snagom i uspjehom koji bi imali da je njihova moć u potpunosti

¹⁴ Izostavljen je dio u kojemu Hegel opisuje teritorijalne gubitke Carstva u povijesti.

pod kontrolom jedne vlade, one razumno prihvaćaju mjere i sredstva koja su najprimjerenija svrsi saveznika i sve podređuju toj svrsi. Koalicije njemačkih staleža vezane su međutim takvim formalnostima, ograničenjima, beskonačnim obzirima – koje su oni stvorili radi tog cilja – da je njima paralizirano svako djelovanje koalicije i već unaprijed onemogućeno postizanje onoga što je zacrtano. Djelovanje Njemačkog Carstva kao takvog nikada nije djelovanje cjeline, nego asocijacija većeg ili manjeg opsega, a sredstva za postizanje onoga što su sami sudionici odredili nikada nisu odabrana s obzirom na svrhu, nego je prva i jedina briga očuvanje onih odnosa među saveznicima koji održavaju njihovu razdvojenost i sprečavaju njihovo asociiranje. Takve su asocijacije poput hrpe okruglog kamenja skupljenog u piramidu, koje se, upravo zato što je okruglo i nepovezano, krene micati, ili barem ne pruža nikakav otpor, čim se piramida približi svrsi zbog koje je podignuta. Unutar takvih uređenja te države ne gube samo beskonačne prednosti jednog udruženja država, nego i prednost nezavisnosti, koja se sastoji u mogućnosti povezivanja s drugima radi pojedinih zajedničkih ciljeva. Jer u ovom slučaju sami su si stavili okove, zbog kojih je svako sjedinjenje poništeno, ili je besmisleno već od samog početka.

Neovisno međutim o tome što su njemački staleži na taj način ukinuli svoje sjedinjenje i sami otklonili mogućnost međusobnog razumnog povezivanja prema potrebi i nuždi za ostvarivanje privremenih, trenutačnih ciljeva, ipak je prisutan zahtjev da Njemačka treba biti država. Tako je postavljeno proturječje: odnose staleža treba odrediti tako da država niti može postojati niti da zbiljski postoji, a ipak Njemačka treba bez daljnjega važiti za državu, ona se želi smatrati Jednim tijelom. Taj duh već stoljećima baca Njemačku u čitav niz inkonzekveneci, između njezine želje da državu učini nemogućom i želje da [bude] država, čineći je nesretnom u procjepu između ljubomore staleža na svaku vrstu podvrgavanja cjelini i nemogućnosti opstanka bez takvog podvrgavanja. Rješenje problema, kako je moguće da Njemačka i jest i nije država, vrlo je lako naći. Ona je država u mislima, a nije u zbiljnosti. Formalitet i realitet se rastavljaju, prazni formalitet pripada državi, a realitet ne-bitku države. Sistem te države u mislima organizacija je jednog pravnog ustava koji nema nikakvu snagu u onome što pripada biti jedne države. Obveze svakog pojedinog staleža spram cara i Carstva, spram vrhovne vlade, koja se sastoji od poglavara povezanog sa staležima, određene su do najsitnijih detalja beskonačnim svečanim i ustavnim aktima. Te dužnosti i prava čine zakonski sistem koji najdetaljnije ustanovljava državnopravni položaj svakog pojedinog staleža i obveze njegove službe, te se samo na osnovi tih zakonskih određenja može zahtijevati doprinos svakog pojedinog staleža onom općem. No priroda toga zakonskog sistema sastoji se u tome što državnopravni odnosi i obveze koje on sadrži nisu određeni prema općim, istinskim zakonima, nego je na način građanskih prava odnos svakog staleža prema cjelini nešto posebno, u formi vlasništva. Time je bitno aficirana priroda državne

vlasti; akt koji potječe od državne vlasti nešto je opće i u svojoj istinskoj općosti on sadržava istovremeno pravilo svoje primjene. Ono na što se on odnosi nešto je opće, samo sebi jednako; akt državne vlasti unosi jednu slobodnu i opću određenost, i njegovo je izvršenje istovremeno njegova primjena, kao što i njegova primjena [mora] biti određena u samom aktu, jer na onome na što se on primjenjuje nema ničega što bi se moglo razlikovati i nikakav izlomljen i nejednak materijal ne suprotstavlja se njegovoj primjeni. Ako državna vlast donese akt prema kojemu svaki stoti muškarac određene dobi treba biti vojnik, ili prema kojemu je potrebno platiti određeni postotak imovine ili određeno davanje od svakog lanca zemlje, onda se takav dekret odnosi na nešto sasvim opće, na muškarce određene dobi, na imovinu ili zemlju, i ne pravi se razlika između ovog ili onog muškarca, imovine, zemlje. Određenost koja se unosi na ravnu površinu može postaviti isključivo državna vlast, stoti muškarac, peti postotak itd. te su sasvim opće određenosti i nije potrebna nikakva posebna primjena da bi se unijele u materiju koja je jednaka samoj sebi. Jer nisu opisane nikakve linije koje bi prethodno trebalo ukloniti, ili kojima bi one novoodređene trebalo prilagoditi, kao što su na nekom deblu ravne linije prema kojima bi ga trebalo sjeći. Ako je međutim ono na što se zakon treba primijeniti za sam taj zakon već mnogostruko određeno, zakon ne može u potpunosti u sebi sadržavati pravilo svoje primjene, nego, upravo suprotno, za svaki posebni dio materijala postoji posebna primjena, a između zakona i njegova izvršenja stupa zasebni akt primjene, za koji je odgovorna sudska vlast. Jedan carski zakon stoga ne može dati opća pravila kojima bi tek bile iscrtane linije i podjele kao na praznoj ploči, niti prema jednom takvom, jednom te istom pravilu može izvesti zbiljsko uređenje, nego jednom carskom zakonu stoji nasuprot materija za koju je on izrađen, u njezinim specifičnim, već unaprijed zadanim određenostima i prije negoli zakon može biti proveden, potrebno je prvo utvrditi u kojoj mjeri partikularne linije i oblici koje svaki dio nosi na sebi mogu biti pomireni s onima koje propisuje zakon, odnosno koliku obvezujuću snagu može imati opći zakon za svaki od njih. To treba utvrditi, u slučaju da postoje proturječja, sudska vlast. No pri namjeri da provede takvo utvrđivanje pokazat će joj se da se utvrđivanje, doduše, treba dogoditi, ali da je prije svega organizirano tako da bude što manje moguće; drugo, da ono što je teorijski utvrdila ne može biti realizirano, da utvrđivanje ostaje u mislima i, konačno, da je čitav poduhvat utvrđivanja gotovo u potpunosti onemogućen time što određenost koju ima materija stoji u odnosu spram zakona kao ravna linija spram kružnog luka, tako da već unaprijed [postoji] nespojivost te određenosti općeg materijala državne vlasti s jednim njezinim zakonom. Na taj su način država u mislima i sistem državnog prava te državnih zakona ravna linija, dok ono u čemu se država u mislima treba realizirati ima oblik kružne linije, a poznato je da su te dvije linije nesumjerljive. K tomu taj kružni oblik nije samo *de facto* nespojiv s ravnom linijom; on nema formu nasilja, protupravnosti i samovolje, nego je to da je on nesumjerljiva linija uzdignuto u pravnu formu,

on postupa pravno time što se ne podnosi s državnim pravom, zakonski, što se ne podnosi s državnim zakonima.

Da bi se dakle riješio problem kako je moguće da Njemačka istovremeno jest i nije država, ona mora, ako želi biti država, egzistirati kao puka država u mislima, dok realitet treba biti na strani nebitka države. Da bi ta država u mislima postojala za sebe, sudska vlast, koja bi htjela ukinuti to proturječje i primijeniti misao na zbiljnost, realizirati ono što je samo misao i prilagoditi joj zbiljnost, mora biti tako uređena da i primjena ostane samo misao, da se dakle spriječi prijelaz u realitet onih općih propisa koje od neke zemlje čine državu, da taj prijelaz, doduše, bude postavljen i zapovjeden – jer propisi nemaju nikakvog smisla ako im nije svrha da budu izvršeni – ali da i sam akt prijelaza opet ostane u mislima. Sprečavanje tog prijelaza može se dogoditi na bilo kojem stupnju; donese se neki nalog koji treba biti izvršen, a u slučaju odbijanja treba biti pokrenut sudski postupak; ako odbijanje nije izneseno pred sud, neće doći do izvršenja naloga; ako pak do sudskog postupka dođe, presuda može biti osujećena; dođe li do nje, ne uvažava se; ali ta sudska odluka u mislima /diß Gedankending von Beschluß/ treba biti izvršena i treba biti izrečena neka kazna, pa se izdaje naredba za prisilno izvršenje; ta se naredba opet ne izvršava, pa slijedi odluka protiv onih koji je nisu izvršili; to se ponovno ne uvažava, pa mora biti dekretirano da se kazna ima provesti nad onima koji je nisu proveli nad onima koji je prethodno nisu proveli itd. To je suhoparna povijest toga kako se jedan postupak koji bi trebao zakon prevesti u djelo, stupanj po stupanj, pretvara u stvar misli.

Ako dakle sudska vlast ima utvrditi kako uskladiti opće obveze spram Carstva s posebnim pravima pojedinaca i ako se proturječje između toga dvoga iznese pred sud, onda ovisi o organizaciji suda u pogledu njegove zadaće izricanja presude, neovisno o samom izvršenju presude, nailazi li on na poteškoće već pri izricanju presude te, budući da je presuda, ako nije izvršena, po sebi puka misao, nije li uređenje takvo da se ne dopijeva ni do te misli, nego da već i ta misao ostaje puka stvar misli.

U pogledu samog izricanja presude već je organizacija sudske vlasti takva da je njezina bitna strana, o kojoj se ovdje radi, a to je provođenje općih propisa države kao države protiv pojedinaca, izložena najvećim preprekama. U sudskoj vlasti izmiješano je građansko i državnopravno pravosuđe; državno pravo i privatno pravo podložno je istim sudovima. Carski sudovi najviši su apelacioni sudovi za građanske parnice i za državno pravo. Opseg njihove sudbene vlasti u potonjem, koji je već smanjen time što najvažnija pitanja te vrste spadaju u nadležnost Reichstaga, a i često se rješavaju pred arbitražnim instancama, dodatno je izložen beskonačnim teškoćama već kod izricanja presude i učinjen je ovisnim o mnoštvu slučajnosti koje postaju nužan faktor njegove nedjelotvornosti.

Opći je učinak povezanosti građanskog i državnopravnog pravosuđa povećanje opsega poslova postojećih carskih sudova do te mjere da ih oni više ne mogu obavljati. I car i Carstvo i Vrhovni sud Carstva priznali su da Vrhovni sud, još manje nego Carevinsko vijeće, nije dorastao opsegu svog posla. Čini se da nijedno zlo nije lakše otkloniti i ništa jednostavnije za riješiti od toga. I bez uspostavljanja više odvojenih sudova može se povećati broj sudaca postojećih sudova i time kako neposredno ubrzati obavljanje poslova tako i izvršiti razdvajanje istoga suda u nekoliko odjela te na taj način zapravo uspostaviti više sudova. Takvu jednostavnu mjeru međutim u Njemačkoj nije moguće provesti. Odlučeno je, istina, da se tako napravi, i broj prisjednika Vrhovnog suda povišen je na 50; ali Njemačko Carstvo nije uspjelo osigurati plaćanje tih sudaca, broj se s vremenom spustio na dvanaest i manje, dok se na kraju nije došlo do 25. Službeni izračuni pokazuju kako broj godišnje pokrenutih parnica uvelike nadilazi broj onih o kojima je moguće donijeti odluku, čak i ako relacija jednog jedinog pravnog slučaja ne traje više godina, kao što se inače događalo, nego ponekad više mjeseci. Zbog toga više tisuća pravnih slučajeva, prema službenoj statistici, nužno ostaje ležati neriješeno, a sollicitacija je nužno zlo, čak i ako se više ne događaju najveće zloupotrebe i ako Židovi više ne trguju tim artiklom. Jer u situaciji kad je nemoguće da se u svim pravnim slučajevima donese presuda, za stranke je neophodno uložiti sav trud da upravo njihov slučaj dobije prednost pri sudskom odlučivanju. Tisuće drugih kolizija oko prezentacije prisjednika, *itio in partes*,¹⁵ često su paralizirale Vrhovni sud na nekoliko godina i, premda Vrhovni sud nije namjerno oklijevao samo zato da bi se osjetila veličina njegove moći, kočile pravnu proceduru.

Kod Carevinskog vijeća, čije članove imenuje car, otpada mnoštvo tih neprilika, pa se također npr., neovisno o pravu na to, još nije pojavio ni jedan slučaj *itio in partes*, a mnoge forme neposredno doprinose pravu umjesto da ga ometaju do najsitnijih formaliteta. Zbog toga je prirodno da se u novije vrijeme pravda sve više traži kod Carevinskog vijeća.

O potrebi poboljšanja pravosuđa uvijek se govorilo, pa se ona nije mogla ignorirati. No način na koji je ispao posljednji pokušaj Josipa II. da organizira vizitaciju Vrhovnom sudu – vizitaciju, koja se, iako u skladu sa zakonima Carstva, nije dogodila u posljednjih dvjesto godina – i razlozi zbog kojih se otišlo nedovršenog posla općenito su isti kao i razlozi stanja carskog pravosuđa uopće. Riječ je naime o tome da su se staleži, istina, udružili radi pravosuđa, ali u tom se ujedinjenju ne žele

¹⁵ “Razići se u strane (grupe)”. Od Vestfalskog mira pravo staleža Njemačkog Carstva da se u religijskim pitanjima ne podvrgnu odlukama većine u Reichstagu. U tom slučaju staleži se postavljaju u dva tijela, *Corpus Catholicum* i *Corpus Evangelicum* i odluka se može donijeti samo njihovim obostranim pristankom. Sadržaj prava *itio in partes* Hegel detaljnije razmatra nešto kasnije (usp. str. 26).

odreći ničega od svoje egzistencije koja [počiva] na odvajanju i nezajedničkosti, da se dakle povezuju ne želeći bilo što zajedničko.

Na taj način spriječen je već pravorijek /*Rechtsprechen*/ po sebi i za sebe, neovisno o njegovu izvršenju. A poznato je kako [stoji] s egzekucijom takvih odluka carskih sudova kad se odnose na državno pravo i na važne predmete tog prava. Važniji ovdje pripadajući poslovi ionako ne pripadaju carskim sudovima, nego Reichstagu, čime su neposredno pomaknuti iz pravne sfere u politiku, jer kada govori vrhovna državna vlast, ona ne primjenjuje zakon, nego ga donosi. Osim toga značajnije su stvari, kao što je posjedovanje zemalja itd., čak izuzete i iz formalnosti Reichstaga, a izbornim je ugovorom i ostalim osnovnim zakonima određeno kako će se o tim stvarima odlučivati ne putem carskih sudova i vrhovne sudske vlasti, nego mirnim dogovorom sukobljenih staleža među sobom, a ako to ne uspije, onda ratom. Pitanje naslijeđa Jülich-Berga toliko je malo riješeno na pravni način da je čak uzrokovalo Tridesetogodišnji rat. Jednako su tako u novije vrijeme, u vezi s pitanjem bavarskog naslijeđa, govorili kanoni i politika, a ne carski sudovi. I u pitanjima koja se tiču manje moćnih staleža zadnju riječ nema carsko pravosuđe – poznato je da je u sporovima oko naslijeđa saksonske vladajućih kuća zbog zemalja ugaslih linija Koburg-Eisenberg i Römheld Carevinsko vijeće donijelo 206 zaključaka, ali su najvažnija pitanja svejedno riješena mirnim dogovorom. Jednako tako mogli smo vidjeti da u lieškom¹⁶ pitanju Vrhovni sud nije samo donio pravorijek, pozvao na njegovo izvršenje i na to podsjetio nekolicinu staleža, nego su ti staleži također izvršili te obveze. Ali tek što se započelo s provedbom, najmoćniji stalež među egzekutorima nije se zadovoljio svojom ulogom pukog egzekutora presuda Vrhovnog suda, nego se primio posla prema vlastitoj dobroj namjeri, a kada mu nije pošlo za rukom da stvari riješi na izvansudski način, napustio je i svoju egzekucijsku ulogu.

Pravno je uređenje dakle takve vrste da, kada se u državnopravnim odnosima obznani pravo, ono ne može biti izvršeno, osim kad su u pitanju interesi nekon moćnog staleža; ako to međutim nije slučaj, najčešće ne dolazi do pravne presude, nego se odlučuje prema moći i političkim odnosima.

Zahtjev je da državna vlast postoji i da ne bude puka stvar u mislima, nego da doživi provedbu i zadobije realitet; i da to provođenje bude zbiljsko provođenje naređeno je pravnom procedurom protiv onih koji se opiru podvrgavanju; ali realizacija te pravne procedure stvar je koja ostaje u mišljenju.

Zakovitost, da se ne dogodi izvršavanje državnih zakona

U prethodnom je poglavlju pokazano kako, budući da se pravna procedura ne vodi, država ostaje stvar u mislima. Snaga pravne procedure zapriječena je putem

¹⁶ Liège.

moći, pa se mora prvo donijeti sud da je ta prepreka nešto nepravno i – budući da se tiče opstanka države same i državne vlasti – najveći zločin, veleizdaja te zločin povrede veličanstva. Ali bili bismo u velikoj zabludi kada bismo htjeli suditi samo prema pojmu; jer suprotstavljanje odlukama državne vlasti samo je uzdignuto u formu prava; pravno se postupa kada se državi priječi da bude država time što je moć koja joj se može suprotstaviti zakonita.

Razlog zbog kojega je država samo stvar u mislima jest to što ona kao država nema moći, nego je moć u rukama pojedinaca. Otkad je odnos države prema pojedincima predmet ugovora, opća je tendencija njemačkog političkog karaktera međusobno priznanje moći izbornim ugovorom i mirovnim sporazumima. U probijanju iz stanja sirovosti do kulture sve je ovisilo o tome što će odnijeti prevagu između općega, države i pojedinaca. U većini europskih zemalja država je u potpunosti odnijela pobjedu, u nekima na nepotpun način, no ni u jednoj tako nepotpuno u svojoj pretenziji da bude država kao u Njemačkoj. Stanje se barbarstva naime sastoji u tome da je neko mnoštvo narod a da nije istovremeno država, da država i pojedinci stoje u suprotnosti i odvajanju. Regent je kao jedna osobnost državna vlast; a spas spram njegove osobnosti ponovno je samo suprotstavljanje osobnosti. U jednoj izgrađenoj, zreloj državi stoje između osobnosti monarha i pojedinaca zakoni, ili općost; svaki monarhov čin tiče se svih, opterećuje ili povređuje sve, ili koristi svima. Isto znači da je međutim monarh istovremeno državna vlast, ili da ima najvišu moć, da uopće jedna država jest. Proturječje koje se sastoji u tome da je državna vlast najviša vlast i da ne smije ugnjetavati pojedince rješava moć zakona. Nevjerovanje u moć zakona potječe od manjka mudrosti, koja se koleba između nužnosti da se državi da najviša moć i straha da ona ne ugnjetava pojedince. Na rješavanju te zadaće počiva sva mudrost državnih organizacija. Prvo je međutim da država jest, da je dakle moć države najviša, a neposredno u tome sadržano je da zakoni jesu.

[Religija]¹⁷

U svim olujama nezakonitog stanja iz doba razmirica postojala je stanovita povezanost cjeline, kako u odnosu staleža jednih prema drugima tako i u njihovu odnosu prema općemu. Čak i ako se činilo kako ispunjenje obveza ne ovisi samo općenito o slobodnoj volji staleža, nego i o volji pojedinaca te kako je zakonska povezanost prilično slaba, svejedno je vladala unutarnja povezanost. U uvjetima religijskog jedinstva, prije nego što je uspon građanskog staleža unio veliku raznolikost u cjelinu, mogli su se kneževi, grofovi i gospodari smatrati bližima jedni drugima i više

¹⁷ Dio koji slijedi sve do kraja teksta preuzet je iz *Predložka za čistopis (Corpus der Vorlage; Vorlage der Reinschrift, fragment kan, wodurch die Freyheit...*, između travnja i kolovoza 1801).

kao jedna cjelina, te u skladu s tim i djelovati kao cjelina. Nije postojala pojedincu suprotstavljena i od njega nezavisna državna moć, kao u modernim državama; državna moć i slobodna volja te moć pojedinaca bile su jedno te isto. Ali ti su pojedinci bili spremniji sebe i svoju moć povezati u jednu državu. No kada je građanski stalež, koji se brine samo za ono pojedinačno, bez samostalnosti i bez obaziranja na cjelinu, počeo stjecati moć usponom carskih gradova, tom je upoedinjavanju osjećaja postala potrebna općenitija pozitivnija veza i kada se Njemačka napretkom obrazovanja i industrije morala suočiti s izborom između podvrgavanja općemu i kidanja svake veze, izvorni njemački karakter koji ustraje na slobodnoj volji pojedinca i opire se svakom podvrgavanju prevladao je i odredio sudbinu Njemačke, sukladno njezinoj staroj prirodi. Tokom vremena nastala je velika masa država te je zavladao trgovačko i obrtničko bogatstvo, neukrotivost njemačkog karaktera nije mogla neposredno pridonijeti izgradnji samostalnih država, a stara slobodna snaga plemstva nije se mogla suprotstaviti nastalim masama, ali više od svega je građanski duh, koji je zadobivao ugled i politički značaj, trebao neku vrstu unutarnje i izvanjske legitimacije. Njemački karakter bacio se na ono čovjeku najunutarnije, na religiju i savjest, te, polazeći odatle, učvrstio upoedinjenje /Vereinzelung/, a rastavljanje izvanjskoga, kao državā, pojavilo se samo kao posljedica toga.

Izvorni, nikada ukroćeni karakter njemačke nacije odredio je čeličnu nužnost njezine sudbine. Unutar te sudbinom zadane sfere igraju politika, religija, nevolja, vrlina, sila, um, lukavost i sve moći koje pokreću ljudski rod svoju silovitu i naizgled kaotičnu igru na širokom bojnopolju koje im je na raspolaganju. Svaka se drži kao apsolutno slobodna i samostalna moć, nesvjesna da su sve one oruđa u ruci viših moći, praiskonske sudbine i vremena koje sve pobjeđuje, moći koje se smiju onoj slobodi i samostalnosti. Čak ni nevolja, to moćno biće, nije uspjela svladati njemački karakter i njegovu sudbinu, opća bijeda religijskih ratova, posebno Tridesetogodišnjeg rata, još je više i jače razvila njegovu sudbinu, a njezini su rezultati bili veće i konsolidiranije rastavljanje i upoedinjenje.

Umjesto da se kroz vlastiti rascjep odvoji od države, religija je čak taj rascjep unijela u državu i ponajviše pridonijela ukidanju države, utkavši se toliko u ono što se zove ustavom da je postala uvjetom državnih prava.

Već su u posebnim državama, od kojih se Njemačka sastoji, uz nju vezana čak i građanska prava. U toj netoleranciji jednako sudjeluju [obje] religije i jedna nema što predbaciti drugoj; austrijski su i brandenburški kneževi usprkos netoleranciji koja je u skladu sa zakonima Carstva više cijenili religijsku slobodu savjesti od barbarstva pravā.

Rastrojstvo uzrokovano razdvajanjem religije bilo je naročito snažno u Njemačkoj, jer državna veza ni u jednoj zemlji nije bila tako labava kao u ovoj, a vladajuća je religija morala biti utoliko više ogorčena na one koji su se odvojili jer s reli-

gijom nije raskidana samo najunutarnija veza ljudi, nego u određenoj mjeri gotovo jedina sveza. Nasuprot tome, u drugim je državama preostalo još mnoštvo čvrstih veza. Budući da je religijsko zajedništvo dublje zajedništvo, a zajedništvo fizičkih potreba, vlasništva, zarade nasuprot tome niže i budući da je zahtjev za odvajanjem po sebi neprirodniji od zahtjeva za očuvanjem postojećeg jedinstva, Katolička crkva pokazala se fanatičnijom jer se njezin zahtjev općenito odnosio na povezanost i na najsvetiju od povezanosti i jer je u najboljem slučaju bila spremna dati milost i toleranciju, ali ne i pravo, tj. fiksiranje odvajanja, čemu je težio protestantizam. Oba dijela složila su se napokon u tome da se međusobno građanski isključe i da to isključenje okruže te učvrste svom pedanterijom prava. Tako imamo istu pojavu, da su u katoličkim zemljama građanska prava uskraćena protestantima, a u protestantskim katolicima. Ipak, čini se da su razlozi različiti. Katolici su imali položaj ugnjetavača, protestanti ugnjetavanih; katolici [su] u svojoj sredini [uskratili] slobodno prakticiranje vjere protestantima kao zločincima; za protestante otpada taj razlog tamo gdje je njihova crkva bila vladajuća, kao i bojazan od ugnjetavanja; razlog protestantske netolerancije mogao je biti samo ili pravo na odmazdu zbog mržnje i netolerancije katolika – što bi bio jedan više nego nekršćanski motiv – ili nepovjerenje u snagu vlastite vjere i istine te strah da bi lako mogli biti zavedeni sjajem katoličkog bogoslužjenja i žarom njegovih pristalica itd. Posebno je u prošlom stoljeću vladao taj vječni strah da bi netko mogao nadmudriti i podmuklo izigrati protestantsku vjeru, to uvjerenje – poput onoga sionskih stražara – u vlastitu nemoć i strah od lukavstva neprijatelja, što je poslužilo kao povod da se Božja milost opasa neizrecivim mjerama predostrožnosti i utvrdama pravā.

Taj pravni odnos potvrđivan je s najvećom ogorčenošću kad god su ga pojedinci iz protivničke stranke predstavljali kao stvar milosti; a milost je s jedne strane u svakom slučaju niža od prava, jer pravo je određeno i ono što je pravno za obje strane oslobođeno proizvoljnosti, dok je milost za pravo samo proizvoljnost. Tim je pridržavanjem čistog prava međutim istovremeno zatamnjen viši smisao milosti; tako se dugo vremena nijedna strana nije uzdigla iznad prava niti je milosti dala prednost pred pravom. Ono što je Friedrich II. učinio za katolike, a Josip za protestante bila je milost protivna pravima Praškog i Vestfalskog mira; ona se podudara s višim prirodnim pravima slobode savjesti i neovisnosti građanskih prava o vjeri, ali ta viša prava ne samo da nisu priznata religijskim i Vestfalskim mirom nego su isključena i njihovo je isključenje na najsvečaniji način zajamčeno kako od protestanata tako i od katolika. S tog stajališta do tih zajamčenih prava treba toliko malo držati da je čak i prezrena milost beskonačno višeg ranga.

Religija je još važnija određujuća osnova odnosa pojedinih dijelova Njemačke prema cjelini; ona je uistinu najviše pridonijela raskidu državne veze i ozakonjenju tog raskida. Vremena u kojima se religija rascijepila nisu bila pogodna za odvajanja-

nje crkve od države i održanje države neovisno o razdvajanju vjere; a kneževi nisu mogli naći boljeg saveznika u nastojanju da se otrgnu od vrhovne vlasti Carstva do savjesti svojih podanika.

Uz pomoć postupno donošenih zakona Carstva religija svake zemlje, svakog carskog grada zakonski je određena, u jednom slučaju kao čisto katolička, u drugom kao čisto evangelička, a u trećem kao paritet obiju. No što bi bilo kad bi jedna zemlja prekršila Vestfalski mir tako da prijede iz jednog čistog stanja u drugo ili iz čistog stanja u paritet?

Jednako je tako fiksirana religija glasova u Reichstagu, Vrhovnom sudu, Carevinskom vijeću, pojedinim uredima i službama itd. Među tim, prema religiji određenima državnim odnosima, najvažniji je slavni *itio in partes*, pravo jedne ili druge religijske strane da se ne podvrgne većini glasova. Kada bi to pravo bilo ograničeno na religijska pitanja, njegova bi opravdanost i nužnost bila po sebi razumljiva, razdvajanje bi bilo neškodljivo neposredno za državu, jer se odnosi samo na predmete koje se nje ne tiču. Samo, putem *itio in partes* legitimirano je rastavljanje manjine od većine u svim državnim poslovima, pa i u onima koji nemaju ništa s religijom; o ratu i miru, slanju carske armije, porezima, ukratko o svim onim malobrojnim pitanjima koja su od starih vremena preostala kao sjena jedne cjeline ne odlučuje većina glasova, nego manjina, koja čini jednu religijsku stranku, može bez pribjegavanja politici zakočiti aktivitet države. Ide se predaleko kada se, kao što to neki čine, to pravo uspoređuje s onim pravom na otpor koje je posvećeno u nekolicini francuskih konstitucija /Konstitutionen/ iz posljednjeg desetljeća, jer na Njemačku treba gledati kao na jednu već raspadnutu državu, a na njezine dijelove, koji se ne podvrgavaju većini cjeline, kao na nezavisne i samodostatne države čije rastavljanje u slučaju nepostizanja zajedničkog zaključka nema uvijek za posljednicu raspad svih društvenih veza i unutarnje ratove.

No time što je potpuno rastrgala državu religija je istovremeno na jedan divan način ipak dala naznaku nekih načela na kojima može počivati jedna država; time što je njezino cijepanje rastrgalo ljude u njihovoj najunutarnjijoj biti, a istovremeno je trebala ostati neka veza, ta veza mora nastati oko izvanjskih stvari, vođenja rata itd.; takva je veza princip modernih država. Upravo time što su najvažniji dijelovi državnog prava utkani u religijski rascjep, dvije su religije isprepletene s državom i time [što] su sva politička prava učinjena ovisnima o dvjema ili zapravo trima religijama, postupalo se protivno načelu neovisnosti države o crkvi te mogućnosti postojanja države neovisno o različitosti religije. No kako su prisutne različite religije, a Njemačka treba biti država, to je načelo ustvari priznato.

Važnije je jedno drugo rastavljanje, koje je također proizvedeno religijom i još je više povezano s mogućnošću države. Izvorno su naime u općim vijećanjima i odlučivanjima glasovi počivali na potpunoj osobnosti kneževa; oni su imali gla-

sove samo kad su se osobno pojavljivali i knez različitih, inače odvojenih zemalja, imao je samo Jedan glas; njihova osoba i njihova zemlja, osobnost i svojstvo reprezentacije jedne zemlje, nisu se pojavljivali odvojeno. Ta razlika nastupila je s religijskim rascjepom. Kojoj je strani trebao pripasti glas ako su knez i njegova zemlja bili različitih religija i ako se glas prema zakonima Carstva jednom pribrojavao jednoj religijskoj stranci? Kao državna moć knez nije trebao biti ni na jednoj od dviju strana, ali vrijeme još nije bilo zrelo za to. I o tome se na početku nije tako reflektiralo. Knez evangeličkog Pfalzneuburga koji je u 17. st. bio katolik računao se u Reichstagu kao i u carskim sudovima u katoličke glasove, dok je nasuprot tome glas saksonskog izbornog kneza koji je na kraju istog stoljeća promijenio religiju ostao evangelički, kao što je bio slučaj i s knezom Hessena, Wirtemberga kod kasnijih promjena religije. Čak i ako su glasove i mjesto u Reichstagu ranije imali samo kneževi koji su vladali zemljom i ljudima, ako se dakle činilo da je zemlja nerazdvojiva od pojma položaja u Reichstagu, ta je razlika između osobnosti kneza i njegova predstavljanja zemlje s obzirom na njemačku državu općenito postala vidljivijom i utoliko je lakše do nje dolazilo kad se to rastavljanje osobe kneza i njegovih podanika unutar zemlje već konstituiralo preko zemaljskih staleških skupština. Pfalz, koji nije imao zemaljsku stalešku skupštinu, prešao je bez otpora na katoličku stranu, a borba stanovnika Pfalza s njihovim katoličkim kneževima oko religijskih poteškoća potrajala je do najnovijeg vremena. Nasuprot tome, rastavljanje putem zemaljskih staleža je u Hessenu i Wirtembergu već bilo legalizirano, religija zemlje isto je tako bila učinjena važećom u pogledu odnosa prema Njemačkom Carstvu i pretpostavljena osobnosti kneza, koji se u skladu s tim u Reichstagu nije pojavljivao kao individuum, nego kao predstavnik. Pažnja posvećena tim razlikama koje je prouzrokovala religija proširila se i na druge razlike; zemlje koje su dospjele pod Jednog kneza prenijele su knezu posebne glasove, pa ovdje važeći princip više nije kao nekada – kada je regent različitih kneževina imao samo jedan glas ili je svaki od kneževa na koje je bila podijeljena jedna kneževina imao za sebe jedan glas – jedinstvo individuuma, dakle ne osobnost, nego njegovo svojstvo predstavnika. Ali kao što bi hrana koja koristi zdravom tijelu samo nanijela više štete bolesnom, tako je i taj istinski i pravi princip, prema kojemu zemlja daje snagu i pravo glasu, kada je primijenjen u stanju u kojemu se nalazilo Njemačko Carstvo, samo pridonio njegovu raspadu.

[*Moć staležā*]

Kada je tijekom vremena promjena običaja, religije, a posebno odnosa staležā s obzirom na bogatstvo dovela do rastavljanja unutarnje veze koja je počivala na karakteru i općim interesima, neophodnima su postale izvanjske, pravne veze kako bi se Njemačka, čiji su stanovnici prestali biti narod i pretvorili se u mnoštvo,

povezala u jednu državu. Jednu teoriju takvih ujedinjujućih odnosa podržava dio njemačkog državnog prava. Stari je lenski ustav mogao prijeći u takav moderan oblik države, prema kojemu su manje-više organizirane sve europske države koje u novije vrijeme nisu doživjele prevrat, pod uvjetom da pojedini vazali nisu imali višak moći ili da ga nisu mogli steći. Doduše, i mnoštvo slabijih vazala može postati moćno tako što će se organizirati u jedno čvrsto tijelo nasuprot državi, kao što je bio slučaj u Poljskoj, i samom rimskom caru protiv toga ne bi priskrbio dovoljnu moć ni sav sjaj koji ga je okruživao. Samo, čak i ako u Njemačkoj manjina nije podvrgnuta odlukama većine, ipak to pravo koje je utemeljeno u *itio in partes* dijelom ima određeno ograničenje, dijelom aktivitet cjeline ne može paralizirati jedan jedini glas, nego samo jedna religijska stranka, a dijelom, čak i ako pojedini stalež vjeruje da ga ne obvezuju odluke većine – kao Pruska, koja je prilikom odbijanja povišenih sudskih troškova istaknula načelo da još nije odlučeno mogu li odluke većine biti obvezujuće u poreznim pitanjima – te ako svaki stalež i sklapa za sebe mirovne sporazume i ugovore o neutralnosti, opet su sva ta prava i odnosi kasnijeg datuma. Stoga se moglo zamisliti da njemački lenski ustav bude osnova države u slučaju da je Car preko svojih nasljednih zemalja imao dovoljno državne moći i da pojedini vazali nisu narasli do prekomjerne veličine. Nije princip lenskog ustava taj koji je onemogućio Njemačkoj da bude država, nego je nerazmjerno povećanje pojedinih staleža poništilo sam princip lenskog ustava i opstojnost Njemačke kao države. Moć tih pojedinih država nije dopuštala nastanak državne moći i njihovo ju je povećanje činilo uvijek sve manje mogućom. Sve ono što može poslužiti uspostavljanju državne moći i povezivanju društva u državu pretvorila je u formalnost tvrdoglava priroda njemačkog karaktera koja inzistira na samostalnosti, jednako se tvrdoglavo pridržavajući te formalnosti. To tvrdoglavo pridržavanje formalnosti ne treba razumjeti nikako drugačije nego kao otpor spram realiteta povezivanja, koje se odbija potvrđivanjem one formalne biti, a ta nepromjenjivost forme izdaje se za nepromjenjivost same stvari. Kao što su rimski imperatori, koji su priredili kraj anarhiji rimske republike i ponovno povezali carstvo u državu, zadržali netaknutima sve izvanjske forme republike, tako su u Njemačkoj, u suprotnu svrhu, savjesno sačuvani svi znaci njemačkog državnog saveza, makar je sama stvar, država, iščeznula, raspavši se doduše ne u otvorenu anarhiju, nego u mnogo odvojenih država. Ustav, kako izgleda, nije doživio nikakvu promjenu tisuću godina koje su protekle od Karla Velikog kad još i danas novoizabrani car pri krunidbi nosi krunu, žezlo, jabuku, čak i cipele i halju Karla Velikog. Car novijih vremena time je u tolikoj mjeri predstavljen kao isti car koji je bio Karlo Veliki da čak nosi i njegovu vlastitu odjeću. Iako brandenburški markgrof sada drži 200 000 vojnika, čini se da se njegov odnos prema Njemačkom Carstvu nije promijenio od vremena kada nije imao ni 2000 stajaćih redovnih vojnika, jer brandenburški poslanik još uvijek pri krunidbi, kao nekad, caru predaje zob. To njemačko praznovjerje oko sasvim izvanjskih

formi, ceremonija, koje je smiješno drugim nacijama, svjesno je sebe samog, ono je manifestacija izvorne njemačke prirode koja se s neukrotivom žilavošću pridržava svojevoljne samostalnosti. Nijemac se uvjerava da u očuvanju tih formi vidi očuvanje svoga ustava; manifesti, državni spisi pričaju istu priču.

Gore je već spomenut gubitak koji je Njemačka pretrpjela prema inozemnim silama; no još je veći gubitak za Njemačku bio kada su strani vladari dolazili u posjed njemačkih carskih zemalja i tako postajali članovi Njemačkog Carstva. Svako povećanje jedne takve kuće velik je gubitak za njemački državni ustav. On se održao samo zato što je austrijska kuća, koja se može nazvati carskom kućom, postala dovoljna moćna da se još donekle suprotstavi onom principu potpunog raspada, ne zahvaljujući Njemačkom Carstvu, nego moći svojih drugih zemalja. Njemački ustav ne sadrži nikakvo jamstvo čak ni protiv pravno osnovanog ujedinjenja više njemačkih zemalja putem nasljedstva pod jednu kuću. Upravo suprotno, budući da se državna vlast u potpunosti tretira u pravnoj formi privatnog vlasništva, ne može biti govora o otporu jednom takvom ujedinjenju, koje je u politici inače važnije od obiteljskih i privatnih prava. Napulj i Sicilija odvojeni su od Španjolske, priznato je pravo ove [carske, op. prev.] obitelji na njih, kao što se i Toskana održala odvojena od carske kuće.

Isto kao što su Rimsko Carstvo uništili sjeverni barbari, tako je i princip uništenja Rimsko-Njemačkog Carstva došao sa sjevera. Danska, Švedska, Engleska i prvenstveno Pruska strane su sile kojima njihov položaj carskih staleža istovremeno daje interes odvojen od Njemačkog Carstva, omogućujući im konstitucionalni utjecaj na njegove poslove.

Danska je u tom pogledu imala samo prolaznu i kratkotrajnu ulogu u prvim godinama Tridesetogodišnjeg rata.

Vestfalski je mir općenito konsolidirao princip onoga što se tada zvalo njemačkom slobodom, naime raspad Carstva u nezavisne države, smanjio broj takvih nezavisnih država, koji je činio jedinu preostalu mogućnost premoći cjeline nad dijelovima, i pojačao odvajanje njihovim stapanjem u veće države, a stranim silama pravno priznao osnovano miješanje u unutarne poslove, djelomično tako što im je prepustio dio carskih zemalja, djelomično ih učinivši jamcima ustava.

[...] ¹⁸

Tako su s jedne strane religija i napredak obrazovanja, a s druge okolnost da Nijemce nije toliko ujedinjavala moć izvanjske državne veze koliko moć unutarnjeg karaktera te djelomično nikakvim državnim principom sputana premoć pojedinih staleža rastvorili njemačku državu na taj način da joj nije ostavljena nikakva

¹⁸ Izostavljeni dio sadrži opis pojedinih faza Tridesetogodišnjeg rata i utjecaja koji su za njegova trajanja strane sile zadobile na unutrašnje poslove Njemačkog Carstva.

državna moć. Stare su forme ostale, ali vremena su se promijenila, a s njima običaji, religija, bogatstvo, položaj svih političkih i građanskih staleža te cijelo stanje svijeta i Njemačke. One forme ne izražavaju to zbiljsko stanje; jedno drugom proturječe i ne sadrže međusobnu istinu.

Njemačka je istovremeno s gotovo svim europskim državama krenula od istog stanja; Francuska, Engleska, Danska i Švedska, Nizozemska, Mađarska postale su države i održale su se kao države, Poljska je međutim propala, Italija se podijelila, a Njemačka se raspala u mnoštvo nezavisnih država. Većinu tih država utemeljili su germanski narodi i njihovi su se ustavi razvili iz duha tih naroda. Kao što se u germanskih naroda računalo na doprinos svakog slobodnog čovjeka, tako je on svojoj voljom sudjelovao u djelima nacije. Narod je odlučivao kako o kneževima tako i o ratu i miru te o svakom djelovanju cjeline. Onaj tko je htio, sudjelovao je sam u vijećanjima, onaj tko nije, izuzimao se svojom slobodnom voljom, oslanjajući se na zajedničke interese s ostalima. Kada je s promjenom običaja i načina svatko počeo sve više voditi brigu o vlastitim nevoljama i privatnim poslovima, kada je brojem nerazmjerno najveći dio slobodnih ljudi, istinski građanski stalež, morao početi gledati isključivo na svoju nevolju i probitak, kad su države postale veće, vanjske okolnosti složenije, a oni koji su se njima morali baviti razvili se u zaseban stalež, kad se povećao broj potreba slobodnog čovjeka, plemstva, koje je svoj položaj moralo održati industrijom i radom za državu, kad su dakle nacionalni poslovi postali sve udaljeniji od svakog pojedinca, briga o nacionalnim poslovima koncentrirala se sve više i više u jednom središtu, [sastavljenom] od monarha i staleža, tj. u jednom dijelu nacije, koji djelomično, poput plemstva i svećenstva, govori u svoje ime, a djelomično, poput trećeg staleža, predstavlja ostatak naroda. Monarh posebno vodi brigu o nacionalnim poslovima koji se tiču vanjskih odnosa s drugim državama, on je središte državne moći iz kojega proizlazi sve što zahtijeva zakonsku prisilu. Zakonska je moć dakle u njegovim rukama. Staleži imaju udio u zakonodavstvu i daju sredstva za održanje vlasti. Taj sistem predstavništva sistem je svih novijih europskih država; nije postojao u šumama Germanije, ali je iz njih proizišao; on čini epohu svjetske povijesti. Nakon orijentalnog despotizma i vladavine jedne republike nad svijetom, iz izopačenja ove posljednje sklop obrazovanja svijeta doveo je ljudski rod u sredinu između toga dvoga, a Nijemci su narod iz kojega je rođen taj treći univerzalni lik svjetskog duha. Taj sistem nije postojao u šumama Germanije jer svaka je nacija morala samostalno proći vlastite stupnjeve kulture prije negoli se uključi u opći sklop svijeta, a princip koji je uzdiže do univerzalne prevlasti nastaje tek nakon što se njezin vlastiti princip primijeni na ostali nepostojani svjetski sustav. Tako je i sloboda njemačkih naroda, kad su ovi preplavili ostatak svijeta osvajajući ga, nužno postala lenski sistem; nositelji lena ostali su u odnosu jednih prema drugima i u odnosu prema cjelini ono što su bili, slobodni ljudi; ali su dobili podanike i zahvaljujući tome istovremeno stupili u odnose dužnosti prema onome

koga su slobodno, bez prethodne dužnosti postavili na svoje čelo ili koga su slijedili. Te proturječne osobine slobodnog čovjeka i vazala pomirene su na taj način što leno nije leno kneževе osobe, nego Carstva; veza pojedinca i cjeline poprima sada formu dužnosti i njegov posjed lena i vlasti nije ovisan o samovolji kneza, nego je zasnovan na pravu, pripada njemu te je nasljedan. Ako uz naslov gospodara u despocijama ide neka vrsta nasljednosti, ona je samovoljna, ili ako takva nasljedna vlast dolazi s vlastitom nezavisnom državom, kao u Tunisu itd., obvezna je plaćati danak i ne sudjeluje, poput nositelja lena, u zajedničkim vijećanjima. U takvim se vijećanjima miješa osobni i reprezentativni karakter vazala, u potonjem slučaju on predstavlja svoju zemlju, on je njezin čovjek, na čelu njezinih interesa, jedno s njom. Osim toga u mnogim su državama ljudi koji pripadaju vazalima, pored toga što su podanici, istovremeno postali građani, ili su se pojedini slobodni ljudi koji nisu postali baruni sjedinili kao građanstvo, a taj građanski stalež stekao je i svoje vlastito predstavništvo. Onaj dio građanskog staleža koji je u Njemačkoj za sebe predstavljen u općoj državi nema istovremeno status podanika, a podanici nemaju zasebno predstavljanje u općoj državi, ali ga imaju preko svojih kneževa i imaju ga ponovno u okviru posebne države koju čine, u odnosu prema svom knezu. U Engleskoj je visoko i niže plemstvo s gubitkom zemaljske vlasti istovremeno izgubilo jedan dio svoje uloge predstavljanja dijela naroda, ali time njihov značaj u državi nije postao potpuno osoban. Lord koji ima mjesto i glas u narodnoj skupštini slijedom primogeniture predstavnik je svoje velike obitelji; ali inače je mlađi sin vojvode od Chatama, ministar financija /Canzler des Schatzes/, gospodin Pitt. Ako nije prvorođeni sin, svaki plemić mora osobno savladati iste prepreke kao i svaki građanin, kojemu je zahvaljujući talentima, karakteru i obrazovanju otvoren put prema najvišim častima jednako kao sinu nekog vojvode. Jednako se tako u austrijskoj monarhiji svakog prema društvenom ukusu dobro odjevenog čovjeka pozdravlja s *Herr von*, njemu je otvoren put prema najvišim vojnim i političkim službama te je onaj koji ih dostigne uzdignut u plemstvo, dakle izjednačen je, kao u Engleskoj, s plemstvom, osim u okolnostima koje uključuju predstavljanje. Francusku nesreću treba tražiti isključivo u potpunom izopačenju lenskog ustava i gubitku njegova istinskog karaktera. Nakon što su se skupštine generalnih staleža prestale održavati, više i niže plemstvo više se nije pojavljivalo u svojstvu u kojemu se sastojala njegova glavna uloga u okviru političke organizacije,* naime u svojstvu predstavnika. Nasuprot tome, njegov osobni karakter zadobio je najviše, uznemirujuće značenje. Ako je plemstvo već od mladosti zbog svog blagostanja pošteđeno prljavštine obrta i napora koje iziskuje oskudica i ako mu je time, kao i naslijeđenim, lagodnim i bez-

* Pored toga na rubu: jednako kao što treći stalež nije više imao vlastito predstavništvo i s novim Etats Generaux nije izvršen postupni prijelaz od tvrde stare forme do jedne koja bi više odgovala.

brižnim [životom], očuvan slobodni duh, ako [je] sposobnije za ratničku hrabrost, koja se [odriče] svakog posjeda, svakog obožavanog vlasništva i ograničavajućih navika, priviknuto na cjelovitost svega; kao što je i sklonije liberalnijem shvaćanju državnih poslova, i izvjesnoj slobodi u tome, koja je neovisnija o pravilima, s većim povjerenjem u sebe s obzirom na okolnosti, situaciju i potrebu, sposobno da mehanički karakter uprave učini življim i slobodnijim – ako je dakle plemstvo u prednosti u svim državama, upravo zato, naime jer je osobnije, tj. slobodnije, mora [ono] stupiti u konkurenciju. Jer organizacija naših država iziskuje umješnost, ogroman napor i strašan rad, što čini nužnim tvrdu marljivost te s velikim trudom stečene vještine i znanja građanstva. Stoga i pored uspona ovoga staleža i važnosti koju je dobio u novije vrijeme, put mora biti otvoren znanjima i vještinama koja se izdižu iznad karaktera. Taj proces u kojemu priroda i moderne države smanjuju razliku, u Pruskoj djelomično u građanskim poslovima, u Engleskoj, Austriji i drugim državama nasuprot tome i u vojnim pitanjima, najdalje je otišao u Francuskoj. Tamo su im [građanstvu, op. prev.] dostupni sudski položaji i otvorene vojne karijere te je ono čisto osobno učinjeno principom.

Predstavništvo je toliko duboko utkano u bit razvijajućeg lenskog ustava, zajedno s nastankom građanskog staleža, da se može smatrati najsmješnijom zabludom kada se drži izumom najnovijih vremena. Sve moderne države postoje zahvaljujući predstavništvu i samo je njegovo izopačenje, tj. gubitak njegove istinske biti, dovelo do uništenja francuskog ustava, no ne i [nje] kao države. Ono* je došlo iz Njemačke, ali viši je zakon da onaj narod koji svijetu da neki novi, univerzalni poticaj propadne prije svih ostalih i da se njegovo načelo održi, ali ne i on sam.

[*Nezavisnost staleža*]

Princip koji je dala svijetu Njemačka nije izgradila za sebe i nije se znala održati putem njega. Nije se prema njemu organizirala, nego se, upravo suprotno, dezorganizirala time što lenski ustav nije razvila u državnu moć, nego je ostala vjerna svom izvornom karakteru neovisnosti pojedinaca o općemu. Njemačka se raspala u mnoštvo država koje svoj način postojanja određuju međusobnim svečanim ugovorima i koji jamče velike sile. Taj način postojanja ne temelji se međutim na vlastitoj moći i snazi, nego je ovisan o politici velikih sila.

Koje istinsko jamstvo preostaje toj egzistenciji pojedinih država?

* Pored toga na rubu ispod glavnog teksta: /Pretvaranjem/ slobodnih ljudi /u/ vladare uspostavljen je lenski ustav /i/, tj. u sadašnjim zemljama uspostavljena je država u kojoj svaki pojedinac više nema neposrednu volju za sebe u svim nacionalnim poslovima, /nego/ svi pripadaju jednoj cjelini koju su sami utemeljili, njezinim dijelovima i granama, tj. državi i zakonima jednog postojanog, čvrstog središta s kojim je svatko povezan posredno, preko predstavništva.

Budući da im nedostaje istinska državna moć, to jamstvo moglo bi se temeljiti samo na dostojanstvu pravā po sebi i za sebe koje je stoljetno trajanje i mnoštvo svečanih ugovora uzdignulo do nedodirljivosti. I uistinu, opća je praksa da se postojanje pojedinih država proglašava moralnom vrijednošću, da se njihova svetost usađuje u duše ljudi te da se na taj način čine čvrstima i nedodirljivima poput općih običaja i religije nekog naroda. Samo, u novije se vrijeme u Francuskoj moglo vidjeti da su i običaji i religija napadnuti na najgrublji način, pa makar takvi pokušaji obično imaju za posljedicu propast njihovih inicijatora, ili u najboljem slučaju prilično dvojbena učinak, čak su i običaji i religija izloženi utjecajima napredujućeg vremena i neprimjetnim promjenama. No, osim toga, običaji i religija s jedne te državno pravo s druge strane uopće nisu istoga ranga; ako se kaže da nema ništa svetije od prava, već je milost višeg ranga u usporedbi s privatnim pravom, jer ona može odustati od svog prava. Isti je slučaj s pravom države koje, ukoliko želi opstati, nikako ne može dopustiti privatno pravo u svim njegovim konzekvencama. Već su nameti koje država mora zahtijevati neko ukidanje prava vlasništva. A politička prava koja trebaju imati snagu privatnih prava nose u sebi jednu vrstu proturječja, jer pretpostavljaju da oni koji imaju takva čvrsta politička prava u odnosu jednih prema drugima trebaju stajati u pravnom odnosu pod jednom vrhovnom instancom koja ima moć i vlast. Samo, u tom slučaju obostrana prava više ne bi bila politička prava, nego privatna, vlasnička prava; u njemačkom je ustavu navodno zasnovan jedan takav odnos, samo, dijelom je već proturječje po sebi i za sebe da formu privatnog prava ima ne samo vlasništvo nego i odnosi koji su neposredno povezani s državom, a budući da u Njemačkoj više ne postoji državna moć, otpada i tretiranje političkih prava kao privatnih prava kao i njihova, s ovima jednaka sigurnost i čvrstoća te [ona] dolaze u opći rang političkih pravā [...]¹⁹

[Izgradnja država u ostatku Europe]

Vestfalski mir fiksirao je odnos neovisnosti dijelova o cjelini; sami za sebe oni za to ne bi bili sposobni, mnogo prije bi se moglo reći da se njihov savez već bio raspao, a oni su se sami sa svojim zemljama našli u religijski i politički despotskim Ferdinandovim rukama, bez mogućnosti otpora. Pohod Gustava Adolfa ne može se – u pogledu njegove osobe – jer umro je na vrhuncu sreće – staviti u potpuno isti rang s pohodom njegova saveznika Karla XII, ali može se s obzirom na njegovu naciju. Švedska moć isto bi tako bila poražena u Njemačkoj da njezinu stvar nije preuzeo i održao Richelieu, koju je u istom smjeru provodio i Mazarin. Richelieu je imao rijetku sreću da ga za najvećeg dobročinitelja drži i ona država čijoj je veličini položio istinski temelj i ona na čiju se štetu to dogodilo. Francuska i Njemačka su kao

¹⁹ Ostatak poglavlja je izostavljen.

države u sebi nosile dva ista principa raspada; u prvoj ih je on uništio u potpunosti, uzdignuvši je time do jedne od najmoćnijih država, u drugoj im je dao svu vlast, ukinuvši tako njezino postojanje kao države. U obje zemlje doveo je princip na kojemu su iznutra bile utemeljene do potpune zrelosti; u Francuskoj princip monarhije, u Njemačkoj princip izgradnje mnoštva različitih država. Oba principa morala su se još boriti sa suprotstavljenim principom, a Richelieu je uspio obje zemlje dovesti do njihova čvrstog i međusobno suprotstavljenog sistema.

Dva principa koja su bila prepreka Francuskoj da postane Jedna država u formi monarhije bili su velikaši i hugenoti; oba su s kraljem vodila ratove. Velikaši, u koje su se [ubrajali] i članovi kraljevske obitelji, spletkarili su s armijom protiv ministra. Istina je da je monarhov suverenitet dugo vremena tretiran kao svet i nepovrediv, a velikaši su izvodili svoje armije na bojišta ne zato što su za sebe zahtijevali suverenitet, nego jer su željeli biti prvi podanici monarha, kao ministri, guverneri provincija itd. Richelieuova zasluga bila je što je velikaše podvrgnuo državnoj vlasti u njezinu neposrednom očitovanju, ministarstvu, što na prvi pogled ima privid častoljublja, a njegovi neprijatelji, kako se činilo, pali su kao žrtve tog častoljublja. U svojim pobunama i zavjerama oni su s punim pravom isticali svoju nevinost i odanost suverenu, a svoj oružani otpor ministru osobno nisu smatrali ni građanskim ni državnim zločinom. Oni međutim nisu podlegli Richelieuovoj osobi, nego njegovu geniju, koji je njegovu osobu vezao s nužnim principom državnog jedinstva, čineći državne službe ovisnima o državi. I u tome se sastoji politički genij, naime ako se individuum identificira s jednim principom, on nužno mora odnijeti pobjedu. To što je Richelieu učinio, naime što je izvršnoj državnoj moći dao jedinstvo, kao zasluga jednog ministra beskonačno je uzvišenije od zasluge koja se sastoji u proširenju zemlje na još jednu provinciju ili njezinu spašavanju iz neke nevolje.

Drugi princip koji je prijetio raspadom države bili su hugenoti, koje je Richelieu slomio kao političku stranku; njegov postupak protiv njih uopće se ne može smatrati potiskivanjem slobode savjesti. Hugenoti su imali vlastitu vojsku, utvrđene gradove, sklapali su saveze sa stranim silama i, prema tome, uspostavili su neku vrstu suverene države. Nasuprot njima velikaši su formirali Ligu, koja je francusku državu dovela na rub ponora. Objе strane predstavljale su naoružani fanatizam uzdignut nad državnu vlast. Time što je uništio državu hugenota Richelieu je istovremeno uništio pravo Lige, a riješivši se njezina bespravnog i besprincipijelnog naslijeđa, završio je s neposlušnošću velikaša. No izbrisavši državu hugenota, ostavio im je slobodu savjesti, crkve, bogoslužje, građanska i politička prava, jednaka kao i katolicima. Dosljedan kao državnik, otkrio je i primjenjivao toleranciju, koja će se više od [jednog] stoljeća kasnije provesti u djelo kao proizvod obrazovanog čovječanstva, kao blistava zasluga filozofije i ublažavanja običaja. Nije se radilo o neznanju i fanatizmu kada su Francuzi u ratu i u Vestfalskom miru zaboravili odvajanje

države i crkve u Njemačkoj, učinivši religiju temeljem razlikovanja političkih i građanskih prava i primijenivši u Njemačkoj princip koji su u vlastitoj zemlji ukinuli.

Tako su Francuska, također i Engleska, Španjolska i druge europske zemlje uspjele primiriti i povezati elemente koji su tinjajući u njima prijetili uništenjem države te zahvaljujući slobodi lenskog ustava koji im je dala Germanija uspostavili središte u kojemu su prema zakonu i kroz slobodu okupljene sve snage – svejedno je li riječ o istinski monarhijskoj ili modernoj republikanskoj formi – koja međutim također potpada pod princip ograničene, tj. na zakonima počivajuće monarhije. Iz te epohe izgradnje zemalja u državu datira period moći, bogatstva države i slobodnog, zakonskog blagostanja pojedinaca.

Italija je međutim imala istu sudbinu kao i Njemačka, samo što je Italija zbog višeg stupnja obrazovanja svoju sudbinu u potpunosti dovela do one razine razvoja kojoj se Njemačka sada primiće. Rimsko-njemački carevi isticali su vrhovnu vlast nad Italijom, koja je međutim, kao i u Njemačkoj, obično imala snage samo kada i ako je iza nje stajala careva vlastita moć. Carevo nastojanje da obje zemlje zadrži pod svojom vlašću uništilo je njegovu moć u objema.

U Italiji je svaka točka zemlje izborila suverenitet; Italija je prestala biti Jedna država, postavši metež nezavisnih država, monarhija, aristokracija, demokracija, kako je već htio slučaj. Jednako se tako uskoro manifestiralo izopačenje tih ustava u tiranije, oligarhije i ohlokracije. Stanje u kojemu se nalazi Italija ne može se nazvati anarhijom jer je mnoštvo nezavisnih stranaka bilo sačinjeno od organiziranih država. Neovisno o nepostojanju pravog državnog saveza, ipak se veći dio uvijek ujedinjavao radi zajedničkog otpora poglavaru Carstva, kao što se drugi dio ujedinjavao kako bi s njim postigao neki zajednički cilj. Stranke gibelina i gvelfa koje su nekoć obuhvaćale Njemačku kao i Italiju, pojavile su se u 18. st. u Njemačkoj – s modifikacijama koje su posljedica promijenjenih vremenskih okolnosti – kao austrijska i pruska stranka. Ne zadugo nakon što su pojedini dijelovi Italije rastvorili prijašnju državu, uzdižući se do nezavisnosti, potakli su osvajačke porive velikih sila, postavši pozornica ratova stranih sila. Male države koje su svoju moć suprotstavile tisuću i više puta većoj moći iskusile su nužnu sudbinu svoga pada, a sažaljenje koje se prema njima mora osjećati prati osjećaj nužnosti i krivnje koju na sebe navlače pigmejci kada se suoče s divovima i budu pregaženi. Čak su i veće talijanske države, koje su nastale tako što su progutale mnoštvo manjih, nastavile vegetirati bez snage i istinske nezavisnosti, kao lopta u igri stranih sila. Održale su se nešto duže zahvaljujući razboritosti, spretnim i pravovremenim poniženjem, izbjegavajući stalnim djelomičnim podvrgavanjem potpuno podvrgavanje, koje ih je na kraju ipak zadesilo. Što je postalo [od] mnoštva nezavisnih država, Pise, Siene, Arezza, Ferrare, Milana, od tih stotina država, u koje se ubrajao i svaki grad, što je [postalo] od obitelji mnogih suverenih vojvodstava, markgrofovija itd., od vladarskih kuća Bentivoglio,

Sforza, Gonzaga, Pico, Urbino itd. i od nebrojenog nižeg plemstva? Nezavisne države progutane su od većih, a ove opet od još većih itd.; jednoj od najvećih, Veneciji, priredilo je u naše vrijeme kraj pismo jednog francuskog generala koje je dostavio ađutant. Najblistavije vladarske kuće nemaju više ni suverenitet ni političko, reprezentativno značenje, a najplemenitiji rodovi postali su dvorjani.

U vremenu nesreće, kad je Italija užurbano išla u susret svojoj bijedi, pretvorivši se u bojište ratova koje su strani vladari vodili zbog njezine zemlje, kad je istovremeno pružala sredstva za ratove i predstavljala ratni plijen, kad je vlastitu obranu povjerila atentatima, trovanjima i izdaji, ili čoporima tuđinske rulje koji bi se za svoje naručitelje uvijek pokazali skupima i destruktivnima, a još više, strahotnima i opasnim, i od čijih su se vođa mnogi uzdigli do vladara, kad su Nijemci, Španjolci, Francuzi i Švicarci pustošili zemlju, a strani kabineti odlučivali o sudbini talijanske nacije – duboko osjećajući to stanje opće bijede, mržnje, rastrojstva, zaslijepljenosti, jedan se talijanski državnik s hladnom promišljenošću dosjetio nužne ideje za spas Italije, naime njezina povezivanja u jednu državu. On je strogo konzekventno ocrtao put, nužan kako za taj spas tako i zbog pokvarenosti te slijepog bijesa vremena, pozivajući svoga vladara da preuzme uzvišenu ulogu spasitelja Italije i stekne slavu onoga koji je priredio kraj njezinoj nesreći. Učinio je to ovim riječima:

Tako je izraelski narod morao dospjeti u egipatsko ropstvo da bi se mogla očitovati Mojsijeva snaga, a Perzijanci su morali biti podčinjeni od Medejaca da bi se pokazala veličina Kirova duha; jednako tako morali su Atenjani biti proganjani i raštrkani širom svijeta da bi izašla na vidjelo Tezejeva izvrsnost. Isto je s današnjom Italijom: ona je morala pasti u trenutačnu bijedu kako bi se pokazao njezin smisao za zajedničko dobro, morala je biti podjarmljena više nego Židovi, porobljena više nego Perzijanci, raštrkana više nego Atenjani, bez poglavara, bez poretka, potučena, opustošena, opljačkana, rascjepkana, poharana i uništena. I premda se pojavio znak nade u liku čovjeka koji se činio određenim od Boga da oslobodi ovu sirotu porobljenu provinciju, vidjeli smo kako ga je na vrhuncu poduhvata napustila sreća. Tako ova zemlja, dostojna sažaljenja i bez imalo životne snage, iz dana u dan i dalje očekuje spasitelja, koji će izliječiti njezine rane, koji će okončati pustošenja i pljačke u Lombardiji, udarce i ucjene koje trpe napuljsko kraljevstvo i Toskana i koji bi mogao osloboditi Italiju od starog, odavno ukorijenjenog zla. [...] To je pravedna namjera u pogledu sredstava, pa i rat koji iz toga slijedi mora važiti za pravedan rat, jer je nužan. Upotreba oružja dobra je i razumna, jer se samo uz pomoć oružja može očekivati spas. [...] Svi ovi znaci (more se rastvorilo, jedan je oblak Izraelićanima pokazao put, na Mojsijevu molbu potekla je voda iz stijena i hrana je počela padati s neba) ukazuju na Vašu veličinu, ostalo morate sami. Bog neće sve učiniti sam kako nam ne bi oduzeo slobodnu volju i onaj dio slave koji ovisi o našem djelovanju. [...] Uopće ne mogu opisati s kakvim bi oduševljenjem on bio prihvaćen (onaj koji bi Italiju oslobodio od njezina ropstva) u svim provincijama koje su pretrpjele invaziju stranih sila, na kakvu bi želju za osvetom naišao,

na kakvu bezuvjetnu vjernost i odanost, s koliko bi suza bio dočekan. Koja bi mu vrata bila zatvorena? Tko bi mu odbio poslušnost?...²⁰

Jasno je da čovjek koji govori s takvom iskrenom ozbiljnošću nije niti podao niti mu je do šale. Što se onoga prvog tiče, već Machiavellijevo ime nosi sa sobom pečat odbojnosti u javnom mnijenju, koje je makijavelistička i odvratna načela učinilo istoznačnima. Ideja države, koju bi trebao činiti jedan narod, toliko je dugo bila zatumljena slijepom galamom o takozvanoj slobodi da možda ni sva bijeda koju je Njemačka [pretrpjela] u Sedmogodišnjem i ovom posljednjem, francuskom ratu, ni sav napredak uma ne bi bili dovoljni da se za načelo znanosti o državi postavi istina kako je sloboda moguća samo u zakonitoj povezanosti jednog naroda u državu. Već je i Machiavellijev najvažniji cilj uzdizanja Italije u državu pogrešno shvaćen od one kratkovidnosti koja u Machiavellijevu djelu ne vidi drugo nego utemeljenje tiranije i zlatno ogledalo za častohlepnog ugnjetavača. A ako se cilj i prizna, onda se tvrdi da su sredstva odvratna, što otvara prostor moralu da iskopa svoje trivijalnosti kako cilj ne opravdava sredstva itd. Tu međutim ne može [biti] govora o izboru sredstava, upaljeni udovi ne mogu se liječiti vodicom od lavande i jedno stanje u kojemu su trovanja, atentati postali uobičajena oružja ne podnosi nikakve nježne protumjere. Život kojemu prijeti truljenje može biti reorganiziran samo najnasilnijim sredstvima. Izvođenje jedne ideje koja je nastala iz neposrednog promatranja talijanskih prilika potpuno je neumno držati kompendijem moralno-političkih načela, prikladnim u svim prilikama, tj. ni u jednoj prilici. Čitanju *Vladara* mora se pristupiti polazeći od stoljeća koja su prethodila Machiavelliju i od tadašnje talijanske povijesti, s dojmovima koje ona ostavlja, pa će se on pokazati ne samo kao opravdana nego i kao najveća te najistinitija koncepcija prave političke glave najvišeg i najplemenitijeg osjećaja. Ne bi bilo suvišno nešto reći o onome što se često previča, naime o ostalim istinski idealističkim zahtjevima koje Machiavelli stavlja pred jednog izvrsnog vladara i koje otada nije ispunio ni jedan vladar, pa [ni] onaj koji ga je osporavao.²¹ Ali ono što se naziva odvratnim sredstvima, koja je Machiavelli zagovarao, mora se promatrati i iz jednog drugog kuta. Italija bi trebala biti – država; to je vrijedilo kao načelo još dok je car važio za vrhovnog lenskog gospodara – i Machiavelli polazi od te opće pretpostavke, to je ono što on zahtijeva i suprotstavlja kao princip bijedi svoje zemlje. Iz te se perspektive postupak *Vladara* pokazuje u sasvim drugačijem svjetlu. Ono što bi bilo odvratno kada bi to učinio jedan privatni

²⁰ Ovaj pasus izvod je iz 26. poglavlja Machiavellijeva *Vladara*, odnosno francuskog prijevoda iz 17. st. Izvod se nalazi (na francuskom) među priložima uz spis o ustavu i umetnut je u fragment *kan, wodurch die Freyheit*, na mjestu koje je sam Hegel nedvosmisleno predvidio za njega. Kraćenja su napravljena prema izvorniku.

²¹ Radi se o Friedrichu Velikom i njegovu traktatu *Anti-Machiavelli*. Nešto iscrpnije Hegel o tome govori kasnije.

pojedinaac drugome ili jedna država drugoj ili privatnom pojedincu – sada je pravedna kazna. Izazivanje anarhije najveći je ili, bolje rečeno, jedini zločin protiv države. Jer svi zločini na koje država mora računati dolaze i prolaze, a oni koji državu napadaju, ne posredno kao drugi zločinci, nego neposredno, najveći su zločinci, i za državu nema veće dužnosti održati te na najsigurniji način uništiti moć tih zločinaca. Izvršenje te najviše dužnosti države više nije sredstvo, nego kazna, ili, ako bi sama kazna bila sredstvo, svako bi se kažnjavanje bilo kakvog zločina moralo smatrati odvratnim, i svaka bi država bila u položaju da se radi vlastitog održanja koristi odvratnim sredstvima, smrću, dugotrajnim zatvorskim kaznama.

Rimski Katon Mlađi ima privilegij da se na njega poziva svaki bučni zagovornik slobode²². A on je bio najveći pristalica prenošenja svevlašća na Pompeja, ne iz prijateljstva prema Pompeju, nego jer je anarhiju smatrao najvećim zlom; i izvršio je samoubojstvo ne zato što je propalo ono što su Rimljani tada još zvali slobodom, naime anarhija – jer je Pompejeva stranka čiji je on bio pristalica bila samo jedna stranka pored one Cezarove – nego zbog svog tvrdoglavog karaktera koji se nije želio podčiniti prezrenom i mrskom neprijatelju – njegova smrt bila je stranačka stvar.

Onaj od kojega je Machiavelli očekivao spas Italije bio je, prema svemu sudeći, vojvoda od Valentinoisa, vladar koji je uz pomoć svoga strica i zahvaljujući hrabrosti kao i prevarama svake vrste spojio u jednu državu vojvodstva Ursini, Collone, Urbino itd. te vladarska područja rimskih baruna. Čak i ako oduzmemo sva djela koja im pripisuju glasine i mržnja njihovih neprijatelja, uspomena na njega i na njegova strica kao na ljude žigosana je u očima kasnijih naraštaja, ako si kasniji naraštaji uopće smiju dopustiti da moralno sude o ljudima. Tako su vojvoda i njegov stric propali, ali ne i njihovo djelo, oni su ti koji su rimskoj stolici priskrbili državu čije je postojanje Julije II. znao dobro koristiti i činiti strahotnim i koja i danas postoji. Ako Machiavelli pad Cezara Borgije i pripisuje ne samo političkim greškama nego i slučaju koji ga je upravo u odlučujućem trenutku Aleksandrove smrti bacio na bolnički krevet, ipak moramo nasuprot tome u njegovu padu još više prepoznati višu nužnost, koja mu nije dopustila da uživa u plodovima svojih djela niti da na njima izgradi još veću moć. Jer čini se kako je [njemu] priroda, kao što pokazuju njegovi poroci, namijenila više prolazni sjaj i ulogu pukog instrumenta u utemeljenju države, a veći dio moći do koje se uzdigao nije počivao na unutarnjim niti izvanjskim prirodnim pravima, nego je bio nakalemljen na tuđu granu – duhovno dostojanstvo njegova strica.

Machiavellijevo djelo ostaje veliko svjedočanstvo o njegovu vremenu i o njegovu vlastitom uvjerenju kako genij može spasiti sudbinu jednoga naroda koji juri

²² *Freyheitsschreyer* – doslovno onaj koji galami o slobodi.

k svojoj političkoj propasti. U svjetlu nesporazuma i mržnje spram Machiavellijeva *Vladara* pažnje je još vrijedna čudnovata sudbina toga djela da je nekom vrstom instinkta jedan budući monarh, čiji čitav život i djelo na najjasniji način izražava raspad njemačke države u nezavisne države, tog Machiavellija uzeo za predmet svojih školskih vježbi, suprotstavivši mu svoje moralne teme o čijoj je ispraznosti sam posvjedočio kako svojim načinom djelovanja tako i izričito, u svojim literarnim djelima, tako što je npr. u predgovoru svojoj povijesti Prvog šleskog rata odrekao obvezatnost međudržavnim ugovorima ako oni više nisu na korist neke države.

Inače je međutim lukavija publika kojoj nije mogla promaknuti genijalnost Machiavellijeva djela, ali koja je istovremeno razmišljala previše moralistički da bi odobrvala njegova načela, tu proturječnost, u dobronamjernom nastojanju da njega samog ipak spasi, pomirila dovoljno časno i suptilno tako što je tvrdila da Machiavelli nije mislio ozbiljno, nego da je sve to bila jedna fina persiflaža, ironija. Čovjeku ne preostaje drugo nego čestitati toj publici koja sluti ironiju.

Machiavellijev glas nije imao nikakvog odjeka.

[...] ²³

[*Građanska i staleška sloboda*]

Od dva principa čije je prihvaćanje jednoj državi omogućilo da ostvari velik utjecaj u Njemačkoj – opasnost za protestantsku religiju i strah od univerzalne monarhije – onaj prvi više ne postoji, dok s obzirom na drugi, želju za povećanjem na račun njemačkih staleža, između Austrije i Pruske nema većih razlika, ako ona prva čak i nema nekih prednosti.

Jasno je međutim da nas je desetogodišnja borba i bijeda velikog dijela Europe u najmanju ruku poučila o pojmovima kako bismo postali imuniji na slijepu galamu o slobodi. U toj krvavoj igri raspršio se onaj oblak slobode koji su narodi pokušali zagrliti da bi se samo strovalili u ponor bijede, a određeni likovi i pojmovi stupili su u narodno mnijenje; galama o slobodi neće više ništa postići; anarhija se razdvojila od slobode i duboko se ukorijenilo shvaćanje kako je za slobodu nužna čvrsta vlada. No jednako je očigledno postalo da u donošenju zakona i u najvažnijim državnim poslovima mora sudjelovati narod. Jamstvo da će vlada postupati prema zakonima kao i mogućnost sudjelovanja opće volje u najvažnijim poslovima koji se odnose na ono opće narod ima u organizaciji jednog tijela koje ga predstavlja. Njegova je zadaća odobriti monarhu jedan dio državnih izdataka, posebice one izvanredne. Kao što je nekoć ono najvažnije, osobno vršenje službe ovisilo o slobodnom pristanku, tako je sada s novcem, koji u sebi obuhvaća sve druge utjecaje. Bez jednog takvog

²³ Izostavljeno je poglavlje o odnosu Pruske i Austrije prema Carstvu (*Vorlage der Reinschrift: Corpus der Vorlage, kan, wodurch die Freyheit...*, str. 131-144).

predstavničkog tijela više nije zamisliva nikakva sloboda, sve druge neodređenosti, sva ispraznost galame o slobodi, nestala je s tim određenjem. Ono nije nešto što pojedinci steknu učenjem, kao znanstveni pojam, kao rezultat nekog proizvoljnog studiranja, nego je to određenje načelo javnog mnijenja, ono je postalo dio zdravog ljudskog razuma. Većina njemačkih zemalja ima takvo predstavništvo, zemaljski staleži Austrije, Bohemije, Mađarske svom su monarhu odobravali izvanredne doprinose za rat s Francuskom.

Prirodno je da interes te njemačke slobode traži zaštitu od jedne države koja i sama počiva na tom sistemu slobode. Interesi koji su inače vladali u Njemačkoj djelomično su nestali, Pruska se dakle na njih više ne može naslanjati; nijedan rat koji bi Pruska vodila javno mnijenje ne može više smatrati njemačkim ratom za slobodu. Istinski, postojani i u ovim vremenima krajnje zaoštreni interes ne može više kod nje pronaći zaštitu. Zemaljski staleži pruskih provincija izgubili su svoje značenje pod pritiskom kraljevske moći. U pruskim zemljama uveden je nov, umjetni sistem davanja koji je na snazi i u novostečenim zemljama koje su imale privilegije i davanja na osnovi starih prava i tradicije.

Protiv tog tereta davanja u pruskim državama, protiv potiskivanja privilegija njemački podanici u Pruskoj ne mogu očekivati pomoć ni od cara ni od carskih sudova.

Osim manje moćnih staleža, kao što su carski gradovi itd. zemaljski staleži njemačkih zemalja imaju prirodan interes da pogled upere prema carskom dvoru očekujući potporu za ono što svijet sada shvaća kao njemačku slobodu. Ako ni zbog čega drugog, onda zato što nasljedne carske zemlje same čine državu koja se temelji na predstavništvu, i u kojima narod ima prava, a posebno zbog pravne pomoći koju može pružiti Carevinsko vijeće. Taj oblik slobode morao je, naravno, tim više trpjeti što se više povećavao drugi oblik njemačke slobode i što se više smanjivala moć države nad pojedinim članovima. Suverenitet – ili u najmanju ruku carevo vrhovništvo nad carskim gradovima koji su pripali Caru – koji je tijekom vremena dan u zalog carskim gradovima, tj. njihovim magistratima, u Vestfalskom je miru proglašen nepovratnim. Od cara postavljeni načelnik, ili koju je on već titulu imao u drugim gradovima, uvijek je izazivao određeno poštovanje u magistrata, oni su se nalazili [pod] određenom vrstom nadzora, pod prismotrom jedne o njima neovisne osobe koja je svojom vezom s poglavarom Carstva imala određenu težinu. Otkad su carski gradovi u Vestfalskom miru potpuno osigurali jednu vrstu svoje slobode tako što je državna moć koja je njima prenesena u zalog postala nepovratna, počela je sve više trpjeti druga vrsta slobode. Poznato je u kakvo su porezno opterećenje, zapostavljanje pravosuđa, teret dugova, općenito u kakvu unutarnju iskvarenost zapali mnogi carski gradovi u kojima građanstvo nije imalo nikakav nadzor nad upravom, nad vršenjem javnih službi niti glas pri raspisivanju poreza, u kojima su nameti i

njihova potrošnja kao i popunjavanje službi dospjeli u potpunosti pod vlast i samovolju magistratā. Nekima se posrećilo da se uz pomoć cara oslobode od one njemačke slobode magistratā, druge je zbog posljedica tog sistema zadesila velika nevolja s financijama, koja je zahvaljujući ratu porasla u ne tako maloj mjeri.

Što se tiče kneževskih država, sudski troškovi, troškovi kontingenata, izaslanstava u Reichstagu itd. prebačeni su od Vestfalskog mira na zemaljske staleže. Kneževsko je vijeće godine 1670. (Pütter 2, str. 271-273ff)²⁴ – godinu dana nakon stjecanja njemačke slobode Vestfalskim mirom odaslalo caru službenu notu u kojoj stoji da se dotadašnji ugovorni način prikupljanja doprinosa za državne troškove treba ukinuti, a kneževima prepustiti odluka o onome što smatraju nužnim za državne potrebe. To proširenje moći kneževa kojim bi bio ukinut čitav princip na kojemu počivaju novije države (s tko zna kakvim posljedicama za njihove nasljednike) – to proširenje – ako se hoće – njemačke slobode spriječio je car Leopold tako što nije ratificirao carsku notu, iako bi mu ona dala pravo da ukine zemaljska prava svojih njemačkih zemalja, Bohemije, Austrije. Ili ako bi na drugi način bila reafirmirana ona u stanovitoj mjeri uvijek postojeća veza burgundijskog kruga,* on bi dobio prava od Reichstaga da ukine tamošnje staleže koji su se izopačili u neku vrstu aristokratskog despotizma te da izvrši ono što više od stoljeća kasnije nije pošlo za rukom Josipu II.

Gledano sa strane interesa te njemačke slobode, odnos cara prema Njemačkoj pojavljuje se u drugačijem svjetlu, drugačiji od odnosa Pruske. Moć vremena usmjerila je velik interes naroda ponovno prema njegovu izvoru; kao potrebu koja međutim još nije pronašla svoje zadovoljenje u njoj primjerenoj državnoj organizaciji. Princip izvorne njemačke države koji se iz Njemačke proširio na cijelu Europu bio je princip monarhije, državne moći pod jednim vrhovništvom radi vođenja općih poslova i uz sudjelovanje naroda preko njegovih zastupnika. Ta forma sačuvana je u onome što se zove Reichstag, ali sama stvar je nestala. U dugom kolebanju Europe između barbarstva i kulture, u tom prijelazu, Njemačka nije dovršila taj prijelaz, nego je podlegla njegovim konvulzijama, članovi su se otrgnuli do potpune samostalnosti, država se raspala i Nijemci nisu znali pronaći sredinu između ugnjetavanja i despotizma – onoga što su nazivali univerzalnom monarhijom i potpunog raspada. Borba za njemačku slobodu značila je u negativnom smislu nastojanje protiv univerzalne monarhije, a u pozitivnom je postala stjecanje potpune samostalnosti članova. U tome su zemlje stajale uz svoje kneževe, bile su s njima jedno, ali morale su otkriti da sa suverenitetom kneževa nije izborena njemačka sloboda; upravo suprotno. Istovremeno je međutim tendencija zemaljskih staleža da se najprije bore za

²⁴ Hegelov izvor ovdje je *Povijesni razvoj današnjeg državnog ustava Njemačkog Carstva* iz 1786. Johanna Stephena Püttera.

* Na rubu stoji: kako je austrijska Nizozemska pripala Austriji? Carskom vezom?

svoju zemlju, oni su izgubili svaku vezu s cjelinom. Nekoć su kneževi sazivali zemaljske staleže prije nego što su išli u Reichstag, savjetujući se zajednički sa zemljom. Proturječje se sastoji u tome da se zemaljski staleži najviše protive carskim ratovima i doprinosima za troškove, a istovremeno postoje zahvaljujući Reichstagu – podjela Njemačke općenito se ugnijezdila u narodnom duhu, Bavarska, Hessen smatraju se strancima, a zemaljski staleži, koji stoje u neposrednoj vezi s narodom, u najvećoj mjeri izražavaju tu podjelu, smatrajući stranim, nečim što se njih ne tiče, sve ono što knez čini unutar svojih obveza, nastojeći da ostanu za sebe kao Švicarci u svojoj neutralnosti. Ali cijela konstelacija okolnosti upravo nije da se ostane “za sebe”. Nema više neutralnosti za jednu slabu državu koja je u blizini ili između moćnih ako one vode rat, ili neutralna država može ostati neutralnom, tj. pustiti da je obje pljačkaju i zlostavljaju.

Koliko god razboritost govori da je interes zemalja i zemaljskih staleža vezan za postojanje državne moći u Njemačkoj, toliko je u samom postupanju zemalja taj interes za Njemačku postao stran – za Njemačku, ali tko se još brine za tu zemlju, odakle bi trebao doći patriotizam za tu zemlju? Pojedine zemlje i zemaljski staleži uživaju i prepoznaju pasivne prednosti koje imaju od Njemačke, ali ništa ne čine za nju. Jer duboko je ukorijenjeno u čovjekovoj prirodi da se zanima samo za ono za što može djelovati, o čemu može su-odlučivati i u čemu može sudjelovati, u što može ugraditi svoju volju. Zemljama bi se morala omogućiti neka vrsta sudjelovanja u općemu.

[Prijedlozi ustavne reforme]

Ako nakon nekoliko ratova Njemačka ne želi doživjeti sudbinu Italije i svojim najvećim dijelom pasti u ruke stranih sila te da njezini najveći staleži malo-pomalo postanu ovisni o tim većim silama te da ih ove potpuno progutaju (a manje i duhovne najprije) – ako se čak dva, tri ili slično još neko vrijeme održe kao države veličine jednog okruga – ako Njemačka ne želi doživjeti tu sudbinu, mora se iznova organizirati kao država. Mora izgraditi ono bitno što čini jednu državu, naime državnu moć, pod vodstvom jednog poglavara i uz sudjelovanje dijelova. Sve ono nebitno, ovisnost pravosuđa, upravljanje prihodima, religija, sve mora ostati izvan onoga nužnog što spada u državu.

Opstanak Njemačkog Carstva bio bi moguć samo ako [bi] se organizirala državna moć i ako bi njemački narod ponovno došao u vezu s carem i Carstvom. Ono prvo postiglo bi se stapanjem sve njemačke vojne sile u jednu armiju, svaki veći knez bio bi pritom general rođenjem, svaki bi imao vlastitu regimentu i postavljao bi njezine časnike ili bi imao zasebnu tjelesnu gardu i garnizon za svoj glavni grad; manji staleži imali bi kompanije ili manje jedinice. Car bi, naravno, bio vrhovni zapovjednik te armije. Troškove te armije, čiji veći dio sada plaćaju zemaljski staleži,

a ne kao nekoć car iz svojih domena, snosile bi također zemlje; te troškove godišnje bi odobravali zemaljski staleži, i to tako da se u tu svrhu ujedine iz svih zemalja, što se ne bi moglo provesti kad bi postojeći zemaljski staleži deputirali svoje pojedine članove; djelomično zbog toga što pojedine zemlje nemaju zemaljskih staleža [misli se na zemaljsko-staleške skupštine, op. prev.], djelomično zato što bi za male staleže troškovi bili preveliki. Stoga, ako bi radi okupljanja vojske već bilo neophodno podijeliti Njemačku, svaki okrug u manje okruge, posve neovisno o pravosuđu i ostalim visokim nadležnostima – koji ne bi imali ništa zajedničko s vojnom podjelom – tada bi i podjedinice mogle prema broju stanovnika birati zastupnike koji bi odobravali sredstva za održanje državne moći.

Ti bi zastupnici za ovu svrhu činili jedno tijelo zajedno s domom gradova Reichstaga /Städtebank des Reichstags/ – taj dom gradova i inače je gubitkom više gradova opet pretrpio smanjenje i pitanje je neće li gubitkom nekih manjih gradova za vlastito dobro pretrpjeti daljnje smanjenje u poslu oko obeštećenja – od Hamburga bi se također moralo zahtijevati da šalje svoje deputate – najmanji carski gradovi od tisuću ili par tisuća građana imaju glasove u Reichstagu, a jedna cijela zemlja, kao Bohemija ili Saska uopće nema glasa – takvi mali carski gradovi koji bi preostali morali bi svojim okolnim krajevima dopustiti da sudjeluju u njihovu pravu slanja deputata.

Inače se i ne zna čemu služi taj dom gradova. U Reichstagu postoje tri kolegija, ali ne odlučuje većina glasova, jer ako se ne slože kolegij kneževa i kolegij izbornih kneževa, stvar ostaje neriješena, a kolegij gradova nema prevagu.

Cijela promjena sastojala bi se u tome da novac koji zemlje odobravaju neposredno knezu, a samo posredno caru i Carstvu, sada daju neposredno caru i Carstvu.

Car bi bio ponovno postavljen na čelo Njemačkog Carstva.

Ostalo bi pitanje bi li viteški kantoni deputate slali u kneževsko vijeće ili kolegij gradova – svoje karitativne potpore odobravali bi zajedno s ostalima, a kao teritorijalni vladari morali bi biti pridruženi kolegiju kneževa. Ostalo bi i pitanje bi li se kneževi odlučili na zajedničko davanje doprinosa iz svojih domena i ostalih teritorijalnih prihoda ili bi svaki snosio dio troškova za svoju regimentu ili gardu. Uopće bi svatko mogao po svojoj volji pridonositi iz svojih vlastitih sredstava za uljepšavanje tih regimenti, pored onoga općega što je u tu svrhu odobreno od cjeline. U onom slučaju, dakle ako bi kneževi odobravali i davali doprinose iz domena nekom zajedničkom središtu, morali bi im biti pridruženi vitezovi, kao što je i inače prvobitno istinsko plemstvo, tj. teritorijalni vladari neposrednih plemićkih dobara, spadalo u kategoriju kneževa i porijeklom se nije od njih razlikovalo.

Također bi se pojavilo pitanje bi li kneževe u kolegiju izbornih kneževa i kolegiju kneževa mogli zastupati prinčevi njihove kuće ili najmanje njihovi najugledniji

vazali ako se oni sami ne bi htjeli pojaviti. U jednoj takvoj skupštini također se ne bi primjenjivao način raspravljanja diktiranjem protokola, nego bi se raspravljalo usmeno i glasovalo, a talenti i blistavost predstavnika, ako su samo iz kneževskih i najplemenitijih rodova, takvoj bi kneževskoj skupštini jamčili uzvišen izgled.

Ako bi svi dijelovi bili na dobitku kada bi Njemačka postala državom, onda jedan takav događaj, čak i ako je primjeren stupnju općeg obrazovanja i ako se potreba za njim duboko i sigurno osjeća, ne može biti plod razmišljanja, nego sile. Obična masa njemačkog naroda, pored njegovih zemaljskih staleža, koja zna samo za podjelu njemačkih narodnosti i kojima je njihovo ujedinjenje nešto posve strano, morala bi biti okupljena u Jednu masu silom jednog osvajača, morala bi biti prisiljena da se smatra pripadnom Njemačkoj.

Taj Tezej morao bi biti toliko velikodušan da narodu koji je stvorio iz rastrkanih narodčića omogući udio u onome što se tiče svih. Budući da je demokratski ustav kakav je Tezej dao svom narodu u našim vremenima i u našim velikim državama proturječje po sebi, udio bi morao biti osiguran organizacijom neke vrste. I to takve da, čak kada bi se dirigiranjem državnom moći, koju bi imao u rukama, mogao osigurati da ne bude nagrađen nezahvalnošću kao Tezej, bude spreman suočiti se s mržnjom koju su na sebe navukli Richelieu i drugi veliki ljudi koji su zatrli posebnosti i specifičnosti ljudi. Jednom kad je čovjekova društvena priroda ometena i prisiljena da se prepusti specifičnostima, njoj se dogodi tako dubok poremećaj da svu svoju snagu počne primjenjivati na razdvajanje od drugih, nastavljajući inzistirati na svojoj odvojenosti do ludila, jer ludilo nije ništa drugo doli odvojenost pojedinca od njegova roda. I ako njemačka nacija nije sposobna svoje tvrdoglavo pridržavanje posebnosti tjerati do ludila židovske nacije, te nacije koja ne može imati nešto zajedničko ili društveno s drugima, ako ne može dospjeti do te opakosti odvajanja da ubija i bude [ubijana] dok se ne razori država, opet su posebnost, prerogativ i prednost duboko osobni, a pojam i spoznaja nužnosti preslabi da bi utjecali na djelovanje. Pojam i uvid nose sa sobom nešto toliko nepovjerljivo da moraju biti opravdani silom, tek im se tad čovjek podvrgava.

S njemačkoga preveo
Domagoj Vujeva

Georg Wilhelm Friedrich Hegel
CONSTITUTION OF GERMANY

Summary

Hegel submits the Constitution of the German Empire at the turn of the 18th century to a thorough critical analysis, pointing out at the beginning of the text that Germany is no longer a state. The German Constitution cannot be the foundation for German state unity because it is a conglomerate of private rights, a sanctioned separation of parts (estates) from the whole that they had secured for themselves during the preceding centuries. Such a situation was conditioned by the deficient constitutional development of Germany. Unlike most European nations, the Germans had not built a state, i.e. were neither capable of nor ready to sacrifice their particularities to the whole and discover freedom in the common free subjection to a single supreme political authority. For the most part, the text analyses particular aspects of the German Constitution – the armed forces, finance, legislation, position of the estates – and provides a comparison of the emergence and rise of the state in Germany and the rest of Europe that confirms Hegel's initial judgment that Germany cannot be considered a state. It is in these analyses that his idea of the state from the writings on the Constitution crystallizes. Inspired by Machiavelli – the genuinely political mind of “the highest and noblest sentiments” – to whom he dedicates almost an entire chapter – Hegel above all wants to see the foundation of a single body political as opposed to all existing systems of particular rights and privileges. The state is thus above all power through which a multitude actually (and not just in intention and words) defends the totality of its property. But this is only its first determination. The wider meaning of the state includes governance through general laws – which only makes a country a state – then at least minimal central financial authority, the separation of church and state, but also the participation of the people in the legislative procedure through political representation. In addition to that, a well organized state is one that limits itself to the essential functions, leaving the citizens their living freedom in everything else, for this freedom is inherently sacred. Finally, since “the concept of necessity and insight into its nature are much too weak to have an effect on action itself”, they must be justified by force; therefore, at the end of the text Hegel calls upon the conqueror, the modern Theseus, to unite the scattered mass of nations and mutually isolated estates into a state.

Keywords: constitution, state, estates, military power, finances, judicature, Germany, Machiavelli